

UPPSALA
UNIVERSITET

Juridiska institutionen
Höstterminen 2014

Examensarbete i straffrätt
30 högskolepoäng

”En vingklippt ängel” – om problemen vid
tolkningen och tillämpningen av bestämmelsen
om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken
samt förslag på hur bestämmelsen bör revideras

Författare: Alejandro Styren Glastra
Handledare: Universitetslektor Eva Johnsson

Innehållsförteckning

Förord	5
Förkortningar	6
Sammanfattning	8
Summary	10
1 Inledning	12
1.1 Bakgrund	12
1.2 Problemformulering	13
1.3 Syfte och frågeställning	14
1.4 Metod	15
1.5 Avgränsning	16
<i>1.5.1 Relationen till processrätten</i>	<i>16</i>
<i>1.5.2 Övriga frågor</i>	<i>17</i>
1.6 Disposition	17
2 Om människohandel	19
2.1 Den globala människohandeln	19
2.2 Människohandeln i Sverige	21
<i>2.2.1 Om handeln med människor för sexuella ändamål</i>	<i>21</i>
<i>2.2.2 Om förekomsten av människohandel för andra ändamål</i>	<i>23</i>
<i>2.2.3 Om gärningspersonerna och metoder för att utöva kontroll</i>	<i>25</i>
3 Gällande rätt i förhållande till 4 kap. 1 a § BrB	27
3.1 Internationell rätt	27
<i>3.1.1 Palermoprotokollet</i>	<i>27</i>
<i>3.1.2 Direktivet om förebyggande och bekämpande av människohandel</i>	<i>29</i>
<i>3.1.3 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna</i>	<i>31</i>
3.2 Svensk rätt	32
<i>3.2.1 Om 4 kap. 1 a § BrB</i>	<i>32</i>
<i>3.2.2 Om de tre momenten i 4 kap. 1 a § BrB</i>	<i>34</i>
<i>3.2.3 Definitionen av olaga tvång</i>	<i>37</i>
<i>3.2.4 Definitionen av vilseledande</i>	<i>39</i>

3.2.5	<i>Om människorov och dess företräde framför 4 kap. 1 a § BrB</i>	39
3.2.6	<i>Sambandet mellan människohandel, koppleri och grovt koppleri</i>	40
3.2.7	<i>Om anknytningen till människosmuggling</i>	42
4	Tolkning och tillämpning av 4 kap. 1 a § BrB	44
4.1	Redogörelse för de utvalda rättsfallen	44
4.1.1	<i>Handelsåtgärder</i>	44
4.1.2	<i>Otillbörligt medel</i>	47
4.1.3	<i>Exploateringssyfte</i>	51
5	Diskussion	54
5.1	Problem vid tolkningen och tillämpningen av gällande rätt	54
5.1.1	<i>Översikt</i>	54
5.1.2	<i>Tolkning och tillämpning av rekvisitet om handelsåtgärder</i>	55
5.1.3	<i>Otillbörliga medel och behovet av en närmare definition</i>	56
5.1.4	<i>Exploateringssyftet och dess påverkan</i>	57
5.2	Utgångspunkter för en eventuell revidering av 4 kap. 1 a § BrB	58
5.3	Angående de s.k. handelsåtgärderna	59
5.4	Ändring av otillbörlighetsrekvisitet	61
5.4.1	<i>Behovet av otillbörlighetsrekvisitet</i>	62
5.4.2	<i>Förslag om ytterligare anpassning till Palermoprotokollet</i>	65
5.5	Frågan om revidering av kravet på avsiktssuppsåt	66
5.5.1	<i>Om det överskjutande uppsåtsrekvisit</i>	66
5.5.2	<i>Avsikt att begå människohandel – finns andra lämpliga alternativ?</i>	68
5.5.3	<i>Övervägande om att låta införa ett generellt uppsåtsrekvisit</i>	71
5.6	Avslutande kommentarer	72
	Bilaga A - Författningsförslag	74
	Käll- och litteraturförteckning	75

Förord

Tack till City åklagarkammare i Stockholm. Utan den hjälp och de lärdomar jag fått under den tid jag fick praktisera hos Er hade uppsatsen inte varit möjlig att sammanställa på ett adekvat sätt. Ett stort tack ska också ges till Eva Johnsson för god handledning och för kloka råd på vägen. Det har betytt mycket, både för uppsatsens framställning och inriktning. Jag vill också rikta särskild uppmärksamhet till mina vänner och min familj som hjälp till med att granska uppsatsen. Tack ska Ni ha för den goda återkoppling Ni gett mig och för att Ni stöttat mig på alla tänkbara sätt Ni kunnat göra under tidens gång.

Förkortningar

art.	artikel
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
bet.	betänkande
bl.a.	bland annat
BrB	brottsbalken (1962:700)
d.v.s.	det vill säga
dir.	direktiv
EU	Europeiska unionen
Europol	Europeiska polisbyrån
EKMR	Europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna
FEUF	Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt
f.	Se följande sida.
FN	Förenta nationerna
Palermoprotokollet	Förenta nationernas tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn
HD	Högsta domstolen
ILO	Internationella arbetsorganisationen
jfr.	jämför
kap.	kapitel
Lst	Länsstyrelsen i Stockholms län
m.fl.	med flera
m.m.	med mera
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning II
p.	punkt
prop.	proposition
p.g.a.	på grund av

RF	regeringsformen (1974:152)
RPS	Rikspolisstyrelsen
RÅ	Riksåklagaren
s.	sidan
SOU	Statens offentliga utredningar
s.k.	så kallad
st.	stycke
t.ex.	till exempel
UNICEF	Förenta nationernas barnfond
UNODC	Förenta nationernas organ mot brott och narkotika
UtlL	utlänningslagen (2005:716)

Sammanfattning

I denna examensuppsats har jag granskat bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken (1962:700) (BrB) samt undersökt vilket eller vilka rekvisit i lagstiftningen som medför särskilda problem för dess tolkning och tillämpning. Syftet med uppsatsen har varit att presentera förslag på hur problemen kan lösas genom att ta fram ett lagförslag med de ändringar som jag anser är nödvändiga för att få en mer lättillämpad lagstiftning. Syftet har även varit att undersöka hur dessa ändringar bör göras för att säkerställa att bestämmelsen överensstämmer med de ändamål som Sverige åtagit genom ett antal internationella instrument. Lagförslaget presenteras i en bilaga nedan (Bilaga A).

Utifrån det ovan beskrivna syftet är uppsatsen upplägg enligt följande. I uppsatsens första kapitel presenteras en bakgrund samt en problemformulering där jag redogjort kort för bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB samt för de problem som tidigare uppmärksammats vad gäller tolkningen och tillämpningen av bestämmelsen. Det handlar om lagstiftningens utformning och hur den bidrar till att bestämmelsen är så pass svårtillämpad att det finns en risk att den inte lever upp till de ändamål som kommer till uttryck i de internationella instrument som Sverige åtagit. Det kan även medföra att lagstiftningen uppfattas i termer av ”en vingklippt ängel”, vilket innebär att lagstiftarens ambitioner om att kunna bekämpa människohandel på ett effektivt sätt inte kan tillgodoses till följd av de brister som den nuvarande utformningen bidrar till. Utöver detta presenteras även metodvalet för uppsatsen som är en rättsdogmatisk metod utifrån ett straffrättsligt perspektiv. I kapitlet har jag även redogjort för de avgränsningar som gjorts för uppsatsens framställning samt presenterat en disposition för de övriga kapitlen i uppsatsen.

I uppsatsen andra kapitel följer en redogörelse för människohandelns utbredning både inom Sverige samt på ett globalt plan, där fokus varit riktat mot att visa på de kännetecken som är typiska för människohandelsbrott. Av det material som redovisats i kapitlet framgår att människohandel är en omfattande brottslighet som tar sig uttryck på många olika sätt. Det som är gemensamt för alla former av människohandel är att det är

fråga om brottsoffer som på något sätt tvingats in en form av exploaterande, vilket kan innebära allt från att prostitution, tvångsarbete, kriminalitet eller tiggeri.

I uppsatsen tredje kapitel redovisas gällande rätt i förhållande till bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB med fokus på såväl internationell som nationell rätt. Det internationella instrument som är centralt för hur en nationell bestämmelse mot människohandel bör utformas är det s.k. Palermoprotokollet, av vilket det bl.a. framgår vilken definition av människohandel samt vilka ändamål som ska gälla för utformningen av en nationell lagstiftning. Utöver de internationella instrument som presenterats i kapitlet har jag även redogjort för den svenska bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB samt för de tre momenten om *handelsåtgärder*, *otillbörliga medel* och *exploaterings-syfte* som utgör huvudrekvisiten i lagstiftningen. I kapitlet har jag också redogjort för de bestämmelser som är näraliggande 4 kap. 1 a § BrB, bl.a. om koppleri i 6 kap. 12 § BrB samt om människosmuggling i 20 kap. 8-9 §§ utlänningslagen (2005:716) (UtlL).

I uppsatsen fjärde kapitel följer en redogörelse för tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB, där jag granskat ett urval av de rättsfall som tillkommit efter att bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB revideras 2010. Syftet med detta är att undersöka vilket eller vilka rekvisit i lagstiftningen som innebär svårigheter för tolkningen och tillämpningen av bestämmelsen. Utifrån detta material har det varit möjligt att dra vissa slutsatser som sedan kommit att utgöra underlag för diskussionsdelen i det nästkommande kapitlet.

Slutligen i uppsatsen femte kapitel förs en diskussion utifrån det material som presenterats i de övriga kapitlen. En sammanfattning av diskussionsdelen är att jag funnit att en särskild översyn krävs för två av de tre momenten. Det handlar om rekvisitet om otillbörliga medel samt det s.k. exploateringssyftet. Utifrån detta har jag sedan fört en diskussion om vilka ändringar som jag anser är nödvändiga samt hur dessa bör göras för att de ovan nämnda ändamålen ska efterlevas på ett adekvat sätt. Mitt förslag är att rekvisitet om de otillbörliga medlen bör förtydligas och att det därmed är en god idé att anpassa rekvisitet ytterligare efter Palermoprotokollets definition av vad som utgör ett sådant medel. Utöver detta anser jag även att exploateringssyftet bör revideras genom att låta införa ett generellt uppsåtsrekvisit i lagstiftningen. Syftet med detta är att underlätta för uppsåtsbedömningen vid prövningen av 4 kap. 1 a § BrB. Kapitlet avslutas sedan med övriga kommentarer som jag ansett vara relevanta för diskussionsdelen.

Summary

In the following Master's Thesis, I have made an examination on the Swedish regulation on human trafficking in Chapter 4 Section 1 of the Swedish Penal Code (1962:700) (BrB) and scrutinized which of the necessary prerequisites within the regulation that induces specific problems for its judicial interpretation and the adjudication process. The purpose for the Master's Thesis has been to present a bill with the proper changes, which I believe are necessary to gain a better administration of the law. The purpose of the Master's Thesis has also been to examine how the amendment can alter a more appropriate use so that it corresponds with the commitments that Sweden has signed through different international treaties. The bill is presented in Swedish in an appendix below (Bilaga A).

In the first chapter of the Master's Thesis, I present a background of the regulation and the problems that have come to be associated with its judicial interpretation and adjudication process. The central issue regarding the two has to do with the design of the regulation, leading to difficulties with the administration of the law. This could lead to the risk of not fulfilling the commitments within the international treaties that Sweden has signed. It could even mean that the regulation only is viewed on as an "angel without wings", meaning that the will and ambition of the legislator on combating human trafficking in an effective way is undermined due to the flaws of the regulation.

In the second chapter, I have presented the recent findings from different reports and investigations on human trafficking, both in Sweden but also on a global perspective. From these findings, it has been shown that human trafficking is a comprehensive criminality that expresses itself in many ways. The common trait of all forms of human trafficking is that the victims of crime are somehow forced to comply in some form of exploitation. The exploitation can include everything from prostitution, forced labor, participation in criminal acts or mendicancy.

In the Master's thesis' third chapter, the current applicable law is presented in comparison with the regulation in Chapter 4 Section 1 of the Swedish Penal Code, focusing on both the international commitments that Sweden has signed and national law. The

central international treaty that has given most impact on how the national regulations should be designed is the so-called Palermo Protocol. The Protocol contains both a global definition of what is to be recognized as human trafficking as well as which purposes that a national law should conform in order to fulfill an appropriate interpretation of the protocol. Other than mentioned above, the chapter contains a thorough presentation on the regulation in Chapter 4 Section 1 of the Swedish Penal Code and its main necessary prerequisites, *actions*, *improper means* and *purpose of exploitation*, as well as a presentations of the regulations that are relevant when comparing the regulation on human trafficking, such as the regulation on procurement in Chapter 6 Section 12 of the Swedish Penal Code and the regulations on trafficking in persons in Chapter 20 Section 8 and Section 9 of the Swedish Aliens Act (2005:716) (UtlL).

In the forth chapter, I have examined some of the decisions that have been after the last review of the regulation on human trafficking in 2010. The purpose of this examination has been to scrutinize which of the main necessary prerequisites that have caused bigger or minor difficulties for the judicial interpretation and the adjudication process of the law.

In the final chapter, a discussion is brought up based upon the material that has been presented in chapters above. A summary on what my conclusions are is that I believe that a review is necessary on two of the three main necessary prerequisites, mainly the improper means and the purpose of exploitation. Based on these conclusions, I have continued bringing up a discussion on what changes that I believe are crucial, as well as how these changes should be done so that the regulation is in accordance with the above-mentioned commitments. In my opinion, the necessary prerequisite on improper means needs to be more properly defined, meaning that it should be designed more in accordance with the Palermo Protocol than it is today. Also regarding the prerequisite on purpose of exploitation, it is my belief that a general intention requisite should be inserted within the regulation, with the purpose of facilitating for the judicial review of the law. The chapter finishes of with a section of other remarks that I find beneficial for the discussion.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Genom ett kommittédirektiv från den 4 september 2014 fattade den tidigare regeringen beslut om att tillsätta en utredning för att undersöka om åtgärder bör vidtas för att stärka det straffrättsliga skyddet mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling med barn.¹ Orsakerna till regeringens beslut var flera, där en av dessa gällde behovet av att se över den gällande bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken (1962:700) (BrB) i syfte att underlätta för de brottsbekämpande myndigheternas arbete.²

Ett annat av utredningens syften är att uppmärksamma och analysera tolkningen och tillämpningen av bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB samt överväga om denna behöver förtydligas eller på annat sätt förändras.³ Den ansvarige utredaren ska också lämna lämpliga förslag på sådana ändringar, om utredningen skulle leda till slutsatsen att en ändring är nödvändig.⁴ Att bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB är föremål för granskning är i sig inget nytt, utan är något som flera instanser återkommit till att göra. En av dessa är RPS som tagit fram flera lägesrapporter avseende människohandeln i Sverige. Den senaste är en studie från 2014 som visar på hur människohandeln har utvecklats sedan 2011.⁵ Ett annat exempel är Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg som sammanställt en delrapport i det projekt som myndigheten åtagit sig att göra, där syftet är att kartlägga samtliga rättsfall på området.⁶ Avsikten med projektet är även att ta fram ett material som ska stödja åklagarna i deras arbete, både vid förundersökningar samt vid en eventuell huvudförhandling, med förhoppningen att detta på sikt ska leda till fler fällande domar. En fullständig kartläggning återstår dock att vänta.⁷

Utöver det nyligen framtagna kommittédirektivet har också RÅ lyft frågan om tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB, i och med att denne överklagat en

¹ Dir. 2014:128, s. 1.

² Dir. 2014:128, s. 3.

³ Dir. 2014:128, s. 11.

⁴ Dir. 2014:128, s. 11.

⁵ RPS Lägesrapport 14.

⁶ ÅM-A 2013/1731, s. 3.

⁷ ÅM-A 2013/1731, s. 3.

dom från Hovrätten för Västra Sverige.⁸ Överklagandet gäller ett fall där misstanke förelåg om att en flicka blivit utsatt för människohandel.⁹ I överklagandet har RÅ framhåvt att det förekommer ett antal frågor som Åklagarmyndigheten sammanställt tillsammans med Ekobrottsmyndigheten, där vikten av ett prejudikat är av särskild betydelse för att reda ut dessa.¹⁰ HD har än så länge inte tagit upp ett ärende gällande dessa frågeställningar.

Utifrån det som nämnts ovan har också ytterligare argument lyfts fram för en översyn av 4 kap. 1 a § BrB. Det gäller exempelvis faktumet att det är få ärenden som leder till åtal och att majoriteten av åtalen inte lett till att misstänkta gärningspersoner¹¹ blivit fällda för människohandel.¹² I en nyligen framtagen studie har det även visat sig att av de 68 polisanmälningar där brottsmisstankar om människohandel förelagat, har endast tio av dessa lett till åtal med påföljden att endast två av dessa lett till en fällande dom för människohandel.¹³

1.2 Problemformulering

Som nämnts ovan kan det finnas skäl för en översyn av 4 kap. 1 a § BrB. Det skulle i så fall kunna medföra att bestämmelsen om människohandel genomgår en tredje revidering sedan brottsbestämmelsen infördes.¹⁴ Att det föreligger oklarheter med straffbestämmelsen och att detta medför problem för tolkningen och tillämpningen av denna är på intet sätt en ny företeelse, trots att Sverige ofta lyfts fram som ett föregångsland i kampen mot människohandel både vad gäller kompetens och resurser för att bekämpa människohandel på ett effektivt sätt.¹⁵ Diskussionen som uppstår till följd av att 4 kap. 1 a § BrB visat sig särskilt svår att tolka respektive tillämpa handlar således om utformningen av lagstiftningen och om det kan vara ett eller flera rekvisit i 4 kap. 1 a § BrB som bidrar till att bestämmelsen blir svårtillämplig. En frågeställning som berör detta

⁸ Se ÅM 2012/6840 och Hovrätten för Västra Sveriges dom B 1689-12.

⁹ Hovrätten för Västra Sveriges dom B 1689-12.

¹⁰ ÅM 2012/6840, s. 11.

¹¹ I uppsatsen har jag valt att använda mig av benämningen ”gärningsperson” istället för ”gärningsman”. Orsaken till detta är att det förekommer att både män och kvinnor åtalats för människohandel. Jag är medveten om att det föreligger svårigheter med att använda ett sådant begrepp, t.ex. gällande begreppet ”gärningsmannaskap”. Min ambition är dock att begreppet ”gärningsperson” ska bidra till att belysa de problem som förekommer med bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB på ett adekvat sätt. Begreppet fyller därför en god funktion för uppsatsens framställning.

¹² ÅM-A 2013/1731, s. 3.

¹³ Lst Rapport 2012:27, s. 27.

¹⁴ Jfr. prop. 2001/02:124, prop. 2003/04:111 och prop. 2009/10:152.

¹⁵ Marot, S, m.fl., ”Människohandel kan bekämpas”, publicerad i Svenska Dagbladet den 3 november 2014.

avser vilka ändringar i lagstiftningen som eventuellt skulle motverka de problem som är signifikanta för tolkningen och tillämpningen av bestämmelsen. Frågeställningen är inte heller ny eller på något sätt främmande, utan har uppkommit vid samtliga fall som lagstiftningen varit föremål för granskning. Resultaten av de utredningar som tidigare gjorts har lett till att lagstiftningen reviderats 2004¹⁶ och 2010¹⁷, båda gångerna i syfte att utöka tillämpningsområdet för lagen samt bidra till att göra den mer lättillämpad.

En ytterligare aspekt på problemet är frågan om lagstiftningen lever upp till de ändamål som en bestämmelse om människohandel är tänkt att uppnå. Vid samtliga tillfällen som lagstiftningen genomgått en översyn har regeringen lyft fram behovet av att vidta åtskilliga åtgärder i syfte att främja bekämpningen av människohandel, där behovet av en effektiv och ändamålsenlig lagstiftning utgör en del av detta.¹⁸ Detsamma gäller även behovet av en lagstiftning som ligger i linje med de internationella instrument som Sverige åtagit i syfte att bekämpa handeln på ett globalt plan.¹⁹ Frågan som uppstår till följd av det ovan nämnda är om det finns en risk med att den gällande bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB är utformad som den är. En sådan risk kan vara att bestämmelsen inte uppfattas mer än i termer av ”en vingklippt ängel”, d.v.s. en lagstiftning som ger uttryck för lagstiftarens ambitioner om att verka mot människohandel på ett effektivt sätt, men som är så pass svårtillämpad att den blir obrukbar i praktiken. Slutligen bör även diskuteras om vilka överväganden som bör göras vid en eventuell en revidering av lagstiftningen samt under vilka förutsättningar en revidering bör göras utan att inverka på de internationella regelverk som Sverige åtagit samt de rättsliga principer som utmärker den svenska straffrätten.

1.3 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att granska hur de tre huvudsakliga rekvisiten i 4 kap. 1 a § BrB ska tolkas och tillämpas utifrån gällande rätt samt diskutera de problem som den rådande lagstiftningen medför. Uppsatsen syftar även till att analysera vilka åtgärder som bör vidtas för att få fram en lagstiftning som är mer lättillämpad och som också skapar förutsättningar för en mer ändamålsenlig tolkning och tillämpning av bestämmelsen. Vad som avses med ändamål i detta sammanhang är i mångt och mycket förankrat med de

¹⁶ Prop. 2003/04:111, s. 1.

¹⁷ Prop. 2009/10:152, s. 1.

¹⁸ Prop. 2003/04:111, s. 15 och prop. 2009/10:152, s. 9.

¹⁹ Prop. 2001/02:124, s. 19 och prop. 2009/10:152, s. 63.

internationella åtaganden som Sverige undertecknat. En ytterligare del av uppsatsens syfte är därmed att bidra till diskussionen om hur den svenska straffrätten förhåller sig till internationell rätt och vilka problem som kan uppstå vid utformningen av en lagstiftning som också ligger i linje med de åtaganden som följer med dessa.

Frågeställningarna som uppsatsen ämnar besvara avser tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB och vilka problem som finns med denna. För att ytterligare definiera detta har frågeställningarna lagts upp enligt följande:

- *Vilket eller vilka rekvisit i 4 kap. 1 a § BrB medför svårigheter vid bestämmelsens tolkning och tillämpning?*
- *Vilka ändringar i bestämmelsen skulle bidra till att skapa förutsättningar för en mer ändamålsenlig tolkning och tillämpning av 4 kap. 1 a § BrB?*

1.4 Metod

Gällande valet av metod för uppsatsens framställning finns flera relevanta perspektiv som bör belysas. Det rör t.ex. analysen av människohandel utifrån ett sociologiskt perspektiv, med fokus på hur den gällande lagstiftningen är anpassad efter hur människohandeln är organiserad, både inom och utom Sverige. Ett annat exempel är analysen av 4 kap. 1 a § BrB utifrån ett statsvetenskapligt perspektiv, där frågan skulle kunna vara riktad mot efterfrågan på människor som handelsvaror och en rättsstats förutsättningar att motverka detta på ett adekvat sätt. En analys av människohandel utifrån ett genusperspektiv skulle också vara ett gott bidrag för uppsatsens framställning. Inget av dessa perspektiv kommer dock att beröras närmare, utan inriktningen för uppsatsens framställning är att enbart analysera gällande rätt utifrån de rekvisit som lagstiftningen om människohandel uppställer.

Metodvalet för uppsatsen är en rättsdogmatisk metod, med fokus på lagtext, förarbeten, rättsfall, lagkommentarer och doktrin som är relevanta för besvarandet av frågeställningarna. Det innebär även, beträffande den s.k. perspektivnivån²⁰ i den valda metoden, att uppsatsen är ämnad att besvara de två angivna frågeställningarna utifrån ett straffrättsligt perspektiv. Det medför att den diskussion som följer i uppsatsen sista

²⁰ Kellgren, J. & Holm, A., Att skriva uppsats i rättsvetenskap – råd och reflektioner, s. 47.

kapitel kommer att vara inriktad på att dels problematisera gällande rätt, dels lyfta fram de straffrättspolitiska argument som talar för en lämplig ändring av lagstiftningen.²¹

Vad gäller den handlingsorienterade nivån²² inom den valda metoden, d.v.s. hur materialet i uppsatsen kommer att eftersökas och behandlas, är fokus riktat mot alla relevanta lagrum och förarbetena bakom dessa samt ett urval av rättsfall som tillkommit efter den senaste revideringen av 4 kap. 1 a § BrB. Avsikten med detta är att granska de tolkning- och tillämpningsproblem som finns med bestämmelsen, i syfte att få fram ett underlag som visar på vilka delar av lagstiftningen där en särskild översyn är nödvändig. Tanken med underlaget är också att kunna lägga fram ett lämpligt förslag på en revidering av lagstiftningen. Till hjälp för att besvara frågeställningarna kommer därför en ytterligare en del av den handelsorienterade nivån vara att utforska vad som sagts i doktrinen om hur en straffbestämmelse uppnår de ändamål som den är tänkt att göra samt hur en sådan lagstiftning bör konstrueras för att åstadkomma detta. Tanken är även att på detta sätt belysa de problem som finns avseende hur den svenska straffrätten förhåller sig till internationell rätt.

1.5 Avgränsning

1.5.1 Relationen till processrätten

Liksom nämnt ovan är utgångspunkten för uppsatsen att analysera de ovan angivna frågeställningarna utifrån ett straffrättsligt perspektiv, vilket innebär att uppsatsen avgränsas till att enbart beröra det som hör till detta rättsområde. De eventuella frågor som knyter an till de processrättsliga aspekterna av 4 kap. 1 a § BrB kommer därför inte att behandlas närmare. Ett exempel på en sådan aspekt handlar om bevisnings- och bevisvärderingssvårigheter som är signifikanta för bedömningen av om det varit fråga om människohandel. En frågeställning som är kopplad till detta handlar t.ex. om vilka åtgärder som behöver vidtas för att förbättra villkoren för de brottsbekämpande myndigheterna, i syfte att få fler personer att våga vittna vid förhandlingar och förhör.²³ Syftet med avgränsningen är emellertid inte att på något sätt förringa dessa aspekter. Tvärtom kan en undersökning av den straffrättsliga problematiken med 4 kap. 1 a § BrB vara ett gott bidrag till diskussionen om hur en revidering av bestämmelsen kan underlätta för de svårigheter som uppkommer vid utredningen av människohandelsbrott.

²¹ Se Asp, P, m.fl., *Kriminalrättens grunder*, s. 19 f.

²² Kellgren, J, & Holm, A, *Att skriva uppsats i rättsvetenskap – råd och reflektioner*, s. 48.

²³ RPS Lägesrapport 14, s. 36.

1.5.2 Övriga frågor

Utöver de ovan förda resonemangen om lämpliga avgränsningar finns givetvis fler aspekter som är värda att belysa för uppsatsens framställning. En sådan gäller t.ex. frågan om brottsbekämpning och hur denna kan bli effektivare. En annan aspekt handlar om hur resurser bör fördelas i syfte att få ner efterfrågan på handel av sexuella tjänster eller andra former av människohandel på ett effektivt sätt. Givetvis finns även aspekten om brottsoffers utsatthet som varken bör föringas eller kringgås. Dessa aspekter kommer dock inte att beröras närmare, dels eftersom bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB riktar sig framförallt mot de personer som främjar handeln²⁴, dels då det finns andra bestämmelser som avser att täcka de fall där en gärningsperson köpt eller försökt köpa en sexuell tjänst av en annan person.²⁵ Vidare kommer inte heller de aspekter som rör påföljdsfrågor kopplade till bestämmelsen om människohandel att beröras.

Utifrån det som kommenterats ovan är frågan om de frågeställningar som uppsatsen riktats in på belyser problematiken på ett korrekt sätt. De aspekter som diskussionen om människohandel medför är alla viktiga och relevanta för ämnets vidkommande. Trots att dessa inte kommer att beröras närmare är min förhoppning att uppsatsen ändå kan bidra till diskussionen om hur handeln med människor ska bekämpas på bästa sätt, både genom att visa på de centrala problem som finns med tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB samt genom att komma med ett förslag på lämpliga förändringar.

1.6 Disposition

I uppsatsens nästkommande kapitel följer en översikt om människohandelns utbredning, både på nationell och internationell nivå. Översikten är baserad på de rapporter, undersökningar och den statistik som finns på området och syftar till att ge en uppfattning om brottets kännetecken och utveckling. I uppsatsens tredje kapitel görs en redogörelse för gällande rätt på området, både avseende de internationella instrument som har en inverkan på hur en nationell bestämmelse om människohandel bör utformas samt de bestämmelser som ligger nära 4 kap. 1 a § BrB och dess tillämpningsområde. Uppsatsen övergår sedan i dess fjärde kapitel till att presentera ett urval av de rättsfall som tillkommit efter den senaste revideringen 2010, där fokus är riktat mot att

²⁴ Prop. 2001/02:124, s. 22.

²⁵ Se bestämmelsen om köp av sexuell tjänst i 6 kap. 11 § BrB, köp av sexuell handling av barn i 6 kap. 9 § BrB samt försöksbestämmelsen för dessa brott i 6 kap. 15 § BrB.

undersöka vilka delar av bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB som kan bidra till att den är mer svårtillämpad. I uppsatsens femte kapitel förs sedan en diskussion utifrån det redovisade materialet som presenterats i de tidigare kapitlen, både i syfte att belysa eventuella problem med den gällande 4 kap. 1 a § BrB samt avgöra vilka eventuella ändringar som kan vara aktuella för bestämmelsen. Slutligen presenteras en bilaga (Bilaga A) med ett lagförslag där de ändringar som jag anser bör göras framkommer.

2 Om människohandel

I kapitlet följer en sammanställning av de undersökningar som gjorts om människohandel både inom och utanför Sverige. Liksom nämnt i avsnitt 1.6 ovan är avsikten med kapitlet att tydliggöra vilka handlingar som är att anse som människohandel samt att ge en bild av människohandelns utbredning både globalt och inom Sverige.

2.1 Den globala människohandeln

Människohandel som brottsfenomen uppmärksammades redan 1949 som en del av den organiserade brottsligheten på global nivå och är erkänt som ett omfattande samhällsproblem.²⁶ Enligt FN:s internationella arbetsorganisation, ILO, kan det i dagsläget röra sig om uppåt 21 miljoner människor som är utsatta för människohandel runtom i världen, både avseende de brottsoffer som utnyttjas för sexuella ändamål och för andra ändamål.²⁷ En närmare redogörelse för dessa exploateringsformer följer nedan i avsnitt 2.2.1 och avsnitt 2.2.2.

Utifrån den statistik som UNODC låtit ta fram avseende antalet personer som fallit offer för människohandel under åren 2007 – 2010 visar denna att majoriteten av det totala antalet offer under denna period bestod av kvinnor och barn, där den första gruppen utgjorde cirka 60 % och den andra cirka 27 %.²⁸ Det bör dock understrykas att det föreligger svårigheter med att få fram tillförlitliga uppgifter på området. I UNODC:s rapport har detta tagits i beaktande eftersom underlaget till stor del består av statistik från de europeiska länderna, där den förda statistiken över antalet brottsoffer har kunnat göras på en mer kontinuerlig basis jämfört med andra länder.²⁹

Undersökningar om människohandel har även gjorts på uppdrag av EU. I en nyligen utkommen rapport från Eurostat har nya uppgifter redovisats om handeln med människor i Europa. Rapporten bekräftar i mångt och mycket de slutsatser som UNODC:s undersökning redovisat, bl.a. uppgiften om att 80 % av de brottsoffer som utsattes för människohandel under åren 2010 – 2012 utgjordes av kvinnor. Den exploateringsform

²⁶ United Nations Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, antagen den 2 december 1949.

²⁷ UNODC, Global Report on Human Trafficking in Persons, s. 68.

²⁸ UNODC, Global Report on Human Trafficking in Persons, s. 25.

²⁹ UNODC, Global Report on Human Trafficking in Persons, s. 27.

som brottsoffren huvudsakligen blivit utsatta för inom unionen har varit för sexuella ändamål, men en stor del av underlaget från undersökningen visar även att tvångsarbete har varit relativt vanligt förekommande. Även andra former av människohandel har förekommit, såsom för organförsäljning, för deltagande i brottsliga aktiviteter och för försäljning av barn. Eurostats undersökning visar även att det förekommer skillnader avseende könstillhörigheten hos brottsoffren och vilken exploateringsform som dessa blivit utsatta för. Skillnaderna utmärker sig genom att kvinnor tenderar att bli utnyttjade för sexuella ändamål i större utsträckning, medan män istället blir utnyttjade för tvångsarbete.³⁰

Två av de främsta faktorerna till att människor faller offer för människohandel är p.g.a. fattigdom och arbetslöshet. Faktorerna utmärker sig eftersom det har visat sig vara vanligt förekommande att brottsoffer som utsätts för människohandel tenderar att förflyttas från fattigare till mer välbärgade områden.³¹ Dessa faktorer har också erkänts som en del av orsakerna till brottslighetens utbredning i den plan som FN tagit fram i syftet att motverka människohandel.³² Det innebär emellertid inte att de utgör de enda faktorerna till brottslighetens förekomst. Även andra faktorer bidrar, såsom en generell avsaknad av skydd från samhället, en misslyckad integration, social isolering, diskriminering och marginalisering, där det gemensamma för dessa är att de bidrar till en ökad sårbarhet hos människor att utsättas för människohandel.³³

Av det totala antalet brottsoffer som faller offer för människohandel, har UNODC:s undersökning kunnat påvisa att en fjärdedel av dessa är barn. Av den statistik som redovisats i samma undersökning går det även att utläsa att antalet barn som utsätts för människohandel ökar. Även har det dock förekommit problem med att finna tillförlitliga uppgifter, vilket givetvis påverkar tolkningen av de slutsatser som undersökningen redovisar. Vid en jämförelse med den statistik som tillkommit från varje enskilt medlemsland inom FN visar det sig nämligen att andelen barn som utsätts varierar. Sammantaget kan dock konstateras att andelen barn som utsätts för människohandel ökar, med hänsyn till den rådande situationen i Europa, Centralasien och i vissa delar av Nord- och Sydamerika och ett antal länder i Asien.³⁴

³⁰ Eurostat, *Trafficking in Human Beings*, s. 10 f.

³¹ UNODC, *Global Report on Human Trafficking in Persons*, s. 44.

³² A/RES/64/293, *United Nations Global Plan of Action To Combat Trafficking in Persons*, s. 1.

³³ UNODC, *Global Report on Human Trafficking in Persons*, s. 15.

³⁴ UNODC, *Global Report on Human Trafficking in Persons*, s. 26.

Som nämnts ovan bidrar flertalet faktorer till att människor kan falla offer för människohandel. I de fall där det är fråga om barn som exploateras återkommer ofta problem med fattigdom och arbetslöshet som anledningar till att de utsätts. Detta kan t.ex. ske genom att barnens föräldrar, ofta i ren desperation, känner sig manade att vidta åtgärder som är nödvändiga för familjens försörjning. Det kan handla om att föräldrarna tvingas till att låta deras barn bli rekryterade för olika uppgifter eller att de själva tillåter att deras barn exploateras. Skälen till detta kan vara ett växande behov av att hitta billig arbetskraft samt efterfrågan på handel av barn för sexuella ändamål.³⁵

I de studier som redovisats ovan har även följande uppgifter uppmärksammats om de gärningspersoner som åtalats för människohandel. En slutsats som kan dras utifrån uppgifterna är att denna grupp huvudsakligen består av män som oftast har samma nationalitet som brottsoffren. En undersökning som gjorts avseende fördelningen mellan män och kvinnor har visat att andelen manliga gärningspersoner uppgår till ungefär två tredjedelar av antalet gärningspersoner som blivit dömda för människohandelsbrott.³⁶ Trots att majoriteten av antalet gärningspersoner fortfarande huvudsakligen består av män har antalet kvinnor som åtalats och dömts för människohandel ökat under senare år. Enligt UNODC:s undersökning är detta en följd av att kvinnliga gärningspersoner oftare tenderar att medverka i fall där flickor utnyttjas, vilket också framgår särskilt i de fall där det har varit fråga om handel för sexuella ändamål.³⁷

2.2 Människohandeln i Sverige

2.2.1 Om handeln med människor för sexuella ändamål

Vad gäller handeln med människor för sexuella ändamål i Sverige har följande uppgifter uppmärksammats. Utifrån den lägesrapport som RPS redovisat för 2014 är det oklart om handeln för sexuella ändamål är utbredd över hela landet, men RPS:s bedömning är emellertid att det är klart förekommande i storstadsregionerna.³⁸ Även om det understrukits i rapporten att det är svårt att uppskatta hur många personer som exploateras för sexuella ändamål, konstaterar RPS ändå att majoriteten av de brottsoffer som polisen kommit i kontakt med utgör kvinnor i åldrarna 19 – 40 år. Dessa har mestadels ursprung från östra och sydöstra Europa samt från Nigeria. Inga pojkar eller män

³⁵ UNICEF Sverige, Kan det vara människohandel?, s. 16.

³⁶ UNODC, Global Report on Human Trafficking in Persons, s. 28.

³⁷ UNODC, Global Report on Human Trafficking in Persons, s. 29.

³⁸ RPS Lägesrapport 14, s. 6.

har identifierats bland brottsoffren.³⁹ Polisen har, liksom den internationella polisenheten Europol, även kunnat konstatera att antalet brottsoffer från Rumänien ökat när det gäller människohandel för sexuella ändamål. Detta är också framträdande bland de gärningspersoner som polisen kommit i kontakt med, framförallt i storstäderna Stockholm och Göteborg.⁴⁰

Utöver den ovan nämnda lägesrapporten från RPS samt den ovan redovisade statistiken från Europol har också Länsstyrelsen i Stockholms län nyligen lagt fram en rapport om människohandeln i Sverige, där fokus riktats mot de EU-migranter som kan ha exploaterats.⁴¹ Rapporten är en del av det samordningsuppdrag som Länsstyrelsen i Stockholms län har tilldelats, där syftet är att hämta in samt analysera information om människohandelns utveckling i Sverige.⁴² Vad rapporten visar är att antalet EU-migranter som söker sig till Sverige p.g.a. de missförhållanden som de lever under i hemlandet ökar.⁴³ Länsstyrelsen bedömer även att antalet personer som tillhör denna grupp som kan vara utsatta för någon form av människohandel ökar likaså.⁴⁴ Med hänsyn till hur statistiken tagits fram samt urvalet av det material som använts vid sammanställningen av undersökningen, bör det redovisade underlaget tolkas med viss försiktighet även här till följd av de svårigheter som finns med att ta fram tillförlitliga uppgifter. En faktor som också kan ha påverkat resultatet i undersökningen är själva frågeställningen som undersökningen utgått ifrån, där denna varit inriktad på om EU-migranter *kan* ha utnyttjats på sätt som är att klassa som människohandel.⁴⁵

Vad gäller de barn som kan tänkas ha varit utsatta för människohandel för sexuella ändamål i Sverige visar RPS:s lägesrapport att dessa bestått av flickor i åldrarna 16 – 17 år i samtliga fall.⁴⁶ Även här har det förelegat svårigheter att fastställa om så verkligen är fallet, eftersom andra uppgifter visar på att både pojkar och flickor i olika åldrar kan ha blivit utsatta för människohandel för sexuella ändamål. Ett exempel på en studie som visar på detta är den ovan redovisade undersökningen från Länsstyrelsen i Stockholms län som konstaterar att 166 barn kan ha utsatts för människohandel under åren 2009 –

³⁹ RPS Lägesrapport 14, s. 7.

⁴⁰ RPS Lägesrapport 14, s. 8.

⁴¹ Lst Rapport 2014:10.

⁴² Lst Rapport 2014:10, s. 3.

⁴³ Lst Rapport 2014:10, s. 9.

⁴⁴ Lst Rapport 2014:10, s. 11.

⁴⁵ Lst Rapport 2014:10, s. 7 f.

⁴⁶ RPS Lägesrapport 14, s. 9.

2011, där hälften av dessa kan ha rört fall av utnyttjande för sexuella ändamål.⁴⁷ Som tidigare nämnt är det viktigt att ha i åtanke att det föreligger svårigheter med att ta fram tillförlitlig statistik även på detta område, vilket också betonats i utredningen.⁴⁸ Utifrån de uppgifter som länsstyrelsen tagit fram talar mycket ändå för att människohandel för sexuella ändamål är mer vanligt förekommande bland barn som är födda i Sverige, där en av orsakerna till detta kan vara att dessa barn tidigare utsatts för övergrepp av någon närstående och att de senare överlämnats till andra för vidare exploatering.⁴⁹ Vad gäller barn födda utomlands visar andra uppgifter i rapporten istället att det är mer vanligt förekommande att dessa blivit exploaterade för andra ändamål.⁵⁰

2.2.2 Om förekomsten av människohandel för andra ändamål

I Sverige förekommer även människohandel för andra ändamål, där antalet polisanmälningar ökat under de senaste åren. De rubriceringar som polisanmälningarna avser innefattar olika former av tiggeri, olika typer av tvångsarbete samt fall där brottsoffer tvingats till att medverka till organiserade stöldbrott eller andra brottsliga verksamheter. Vad gäller tvångsarbete har detta visat sig förekomma framförallt inom restaurang-, bygg- och bärplockningsbranscherna och det är främst personer som lever under svårare socioekonomiska förhållanden, minoritetsgrupper och personer med fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar som löper ökad risk att utnyttjas.⁵¹

Utifrån den kartläggning som Länsstyrelsen i Stockholms län gjort kan det vara mellan 1192 – 2150 s.k. EU-migranter som blivit utnyttjade på olika sätt som är att klassa som människohandel under 2013. Det är inte klarlagt hur många av personerna som fallit offer för människohandel, utan statistiken utgör endast en uppskattning av hur många som *kan* ha utnyttjats. En stor andel av dessa personer har kommit till Sverige från Bulgarien eller Rumänien.⁵² Enligt länsstyrelsens bedömning är orsaken till att dessa personer kan ha fallit offer för någon form av exploatering en följd av den fria rörligheten som EU-medlemskapet medför, vilket också inneburit att de svårigheter som finns med fattigdom och social utsatthet inom Europa också nått Sverige. Det är dock svårt att fastställa om det förekommer rena former av människohandel bland de EU-

⁴⁷ Lst Rapport 2012:27, s. 7.

⁴⁸ Lst Rapport 2012:27, s. 13.

⁴⁹ Lst Rapport 2012:27, s. 25.

⁵⁰ Lst Rapport 2012:27, s. 18.

⁵¹ Lst. Rapport 2014:10, s. 11.

⁵² Lst Rapport 2014:10, s. 8.

migranter som kartläggningen avsett att undersöka, eftersom den omfattar både de EU-migranter som frivilligt tagit sig till Sverige samt de som kan ha lämnat sitt hemland under tvång. Det som länsstyrelsen emellertid har kunnat konstatera utifrån den ovan nämnda kartläggningen är att hela landet omfattas, vilket motsäger bilden av att människohandel är ett renodlat storstadsfenomen.⁵³

Utifrån de uppgifter som Länsstyrelsen i Stockholms län presenterat kan även följande tillägg göras angående EU-migranternas levnadsförhållanden i Sverige. Lite mer än hälften av de tillfrågade migranterna har uppgett att de inte levt som hemlösa innan de kom till Sverige samt att många av dem har barn under 18 år kvar i hemlandet. En slutsats som länsstyrelsen dragit av detta är att det kan tyda på att EU-migranter stannar i Sverige under en kortare tid för att senare återvända hem. Över hälften av de tillfrågade har även uppgett att de saknar en reell inkomstkälla samt att cirka 30 % av dem försörjer sig genom tiggeri, gatumusicerande eller genom att panta burkar.⁵⁴

Utöver de ovan anförda uppgifterna från Länsstyrelsen i Stockholms län visar även en närmare granskning av de fall där barn kan ha blivit utsatta för människohandel att mycket ändå talar för att EU-migranter utgör en stor del av antalet offer för människohandel i Sverige. Denna slutsats har kunnat dras utifrån det faktum att en tredjedel av fallen rör barn som är EU-medborgare, där de flesta uppehåller sig i landet utan vårdnadshavare.⁵⁵ Vad gäller de barn som fallit offer för människohandel för andra ändamål bedömer RPS att det även kan inkludera fall där unga pojkar rekryterats av olika nätverk för att delta i väpnade konflikter i utlandet.⁵⁶ Enligt RPS förekommer det även att föräldrar blir kontaktade för att ingå avtal tillsammans med potentiella rekryterare om att deras barn ska delta i olika aktiviteter, såsom vid olika tillgreppsbrott, tiggeri eller prostitution i andra EU-länder.⁵⁷

Det förekommer även ytterligare uppgifter avseende de fall som gällt utlandsfödda barn, där majoriteten av de pojkar som länsstyrelsen kommit i kontakt med kan ha utnyttjats i syfte att begå stölder.⁵⁸ Som betonats ovan föreligger svårigheter med tillförlitligheten avseende den information som finns på området. I detta fall kan det bero på att det har funnits brister med Socialstyrelsens dokumentation i de ärenden som

⁵³ Lst Rapport 2014:10, s. 9.

⁵⁴ Lst Rapport 2014:10, s. 13.

⁵⁵ Lst Rapport 2012:27, s. 19.

⁵⁶ RPS Lägesrapport 14, s. 24.

⁵⁷ RPS Lägesrapport 14, s. 9 f.

⁵⁸ Lst Rapport 2012:27, s. 18.

länsstyrelsen tagit del av.⁵⁹ För de fall där flickor kunde misstänkas för att ha blivit utsatta för människohandel var det vanligast att det gällde för sexuella ändamål, men även här förelåg misstankar om att dessa även kan ha utnyttjats för att tigga eller för att begå stölder.⁶⁰

2.2.3 Om gärningspersonerna och metoder för att utöva kontroll

Vad gäller de gärningspersoner som ansvarar för handeln med människor i Sverige har följande uppmärksammats i en rapport från BRÅ. Generellt rör det sig om två grupper av gärningspersoner, där den första benämns som s.k. *profitörer*. Det innebär att gärningspersonerna ansvarar för själva verksamheten genom att sköta rekryteringen av brottsoffer eller genom att ansvara för själva handeln på olika sätt.⁶¹ Den andra gruppen består av gärningspersoner som agerar i termer av *främjare*, vilket innebär att de genom sin position ofta agerar på ett som medverkar till att verksamheten fortskrider. Det kan handla om personer som arbetar som buss- eller taxichaufförer eller inom hotell och restaurang.⁶² Det förekommer även att kvinnliga gärningspersoner, som tidigare varit prostituerade inom en verksamhet med handel för sexuella ändamål, fått övergå till att ta sig an andra roller inom verksamheten. Orsaken till detta är att kvinnorna fått löfte om att de kan inta en högre position inom verksamheten genom att ”arbeta sig uppåt” och på så sätt erhålla andra arbetsuppgifter. Detta är också en erkänd form av metod som gärningspersoner företar för att utöva kontroll mot brottsoffren.⁶³

Utöver den ovan anförda metoden förekommer även andra åtgärder som gärningspersoner kan vidta för att utöva kontroll över brottsoffren. Det handlar t.ex. om att försätta brottsoffren i ett ekonomiskt underläge, genom att låna ut medel för resan till Sverige med avsikt att försätta brottsoffren i ett ekonomiskt skuldförhållande till gärningspersonerna. Genom att driva in de inkomster som brottsoffren intjänat kan det även bli svårt för brottsoffren att kunna återbetala skulden, vilket gör att skulden består. Det kan även innebära att gärningspersonerna ser till att ta ifrån brottsoffren deras pass- och identitetshandlingar för att försäkra att brottsoffren inte kan undkomma skulden.⁶⁴ En annan kontrollmetod som förekommer är s.k. övervakning, vilket innebär att

⁵⁹ Lst Rapport 2012:27, s. 17.

⁶⁰ Lst Rapport 2012:27, s. 43.

⁶¹ BRÅ 2008:24, s. 7.

⁶² BRÅ 2008:24, s. 7 f.

⁶³ BRÅ 2008:24, s. 79.

⁶⁴ BRÅ 2008:24, s. 77.

gärningspersonerna vidtar åtgärder för att säkerställa att brottsoffren egentligen aldrig lämnas ensamma. Det kan handla om att brottsoffren ofta bor inneboende hos andra och att de därmed befinner sig under ständig uppsikt eller att de kontrolleras genom mobiltelefoner som de fått tilldelade.⁶⁵ Ett tredje sätt att utöva kontroll över brottsoffren är genom att gärningspersonerna ser till att bygga upp ett förhållande med dem på ett sätt som gör att de känner tillit. På så sätt kan gärningspersonerna även utöva en indirekt kontroll över brottsoffren, eftersom det också bidrar till att skapa ett beroendeförhållande mellan gärningspersoner och brottsoffer.⁶⁶ Det förekommer även att gärningspersoner utövar påtryckningar på brottsoffren genom våld, hot eller tvång. Det kan röra situationer där brottsoffren blir inlåsta eller utsatta för misshandel eller sexuella övergrepp. Denna form av kontrollmetod anses ändå vara mindre vanligt förekommande än de ovan uppräknade.⁶⁷

⁶⁵ BRÅ 2008:24, s. 77 f.

⁶⁶ BRÅ 2008:24, s. 78.

⁶⁷ BRÅ 2008:24, s. 79.

3 Gällande rätt i förhållande till 4 kap. 1 a § BrB

I kapitlet följer en sammanställning av de näraliggande brottsbestämmelser samt andra rättsliga instrument som är relevanta för hur bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB är utformad. Vad gäller tolkningen och tillämpningen av bestämmelsen kommenteras detta delvis i de avsnitt som berör de internationella instrumenten (se särskilt avsnitt 3.1.3), men en närmare redogörelse för detta följer nedan i kapitel 4. Den första delen av kapitlet berör de internationella instrument som bidragit till att sätta ramarna för hur arbetet mot människohandel ska utformas, medan den andra delen redogör för nationell rätt. De två rättsområdena är på många sätt sammanflätade och en uppdelning av rättsområdena kan därför verka en aning missvisande. Avsikten med uppdelningen är emellertid att tydligare visa på hur de internationella instrument som Sverige antagit inverkar på den nationella lagstiftningen.

3.1 Internationell rätt

3.1.1 *Palermoprotokollet*

Som redovisat ovan i kapitel 2 är människohandel en form av brottslighet som förekommer både på ett internationellt och nationellt plan. Det är också en komplicerad form av brottslighet som ofta inkluderar flera gärningar begångna under ett längre händelseförlopp, vilket sammantaget kan liknas vid en form av kedjebrottslighet.⁶⁸ Att försöka ge en klar definition på vilka gärningar som kan klassas som människohandel, som är både heltäckande och ger en rättvis bild av vad brottsligheten består av, är på många sätt en svår uppgift. I en strävan efter att skapa en allmängiltig definition har FN fastställt ett begrepp om människohandel i det s.k. Palermoprotokollet.⁶⁹ Protokollet utgör ett särskilt tillägsprotokoll till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet⁷⁰ och är ett rättsligt bindande dokument som syftar till skapa ett heltäckande angreppssätt genom repressiva, förebyggande och brottsofferstödande

⁶⁸ Jareborg, N & Friberg, S, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 40.

⁶⁹ Protokollet går under flera benämningar, där "Palermoprotokollet" är en sådan. Benämningen förekommer i t.ex. SOU 2008:41.

⁷⁰ United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, s. 41.

åtgärder.⁷¹ Det innebär med andra ord att medlemsländerna genom att ratificera protokollet ansluter sig till att verka för att förebygga och bekämpa människohandel med ett särskilt fokus på kvinnor och barn, att skydda och bistå offren samt att främja det internationella samarbetet för att uppnå dessa syften.⁷² Sverige var ett av de länder som undertecknade konventionen den 12 december 2000, kort efter att den antagits av FN:s generalförsamling.⁷³

Utifrån Palermoprotokollets definition föreligger människohandel när tre s.k. moment är uppfyllda.⁷⁴ Detta framgår av protokollets art. 3 a), där det första momentet består i att en gärningsperson ska ha (i) *handlat*, d.v.s. rekryterat, transporterat, inhyst eller tagit emot personer. Det andra momentet kräver att gärningspersonen ska ha utfört den ovan nämnda handlingen genom ett (ii) *medel*, vilket innebär att handlingen ska ha skett antingen genom våld eller hot om våld eller någon form av tvång, genom bortrövande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller genom att personerna befunnit sig i en särskilt utsatt situation, genom att ha gett eller mottagit betalning eller andra förmåner för att förmå dessa personer att samtycka till att råda under gärningspersonens kontroll. Att ett brottsoffer ska anses ha varit försatt i en ”särskilt utsatt situation” innebär att han eller hon inte ska ha haft något verkligt eller acceptabelt alternativ än att samtycka till att utföra den uppgift som brottsoffret blivit tillsatt att göra.⁷⁵ Vad gäller det tredje momentet slutligen, medför art. 3 a) ett krav på att gärningspersonen ska ha handlat med (iii) ett s.k. *exploateringssyfte*⁷⁶, d.v.s. med syftet att ett brottsoffer, som lägst, ska komma att bli utnyttjad för prostitution eller andra former av sexuell exploatering, tvångsarbete eller för olika former av slaveri samt borttagandet av organ. Termen ”som lägst” innebär i detta sammanhang att medlemsstaterna har möjlighet att definiera fler former av vad som är att anse som ett exploaterande inom den nationella rätten.⁷⁷

Utifrån den ovan anförda definitionen av människohandel finns ett angivet undantag i protokollets art. 3 c). Av artikeln framgår att för de fall där barn blivit utsatta för

⁷¹ Prop. 2001/02:99, s. 6.

⁷² Se SOU 2001:14, s. 432 samt Palermoprotokollets art. 2).

⁷³ Prop. 2002/03:146, s. 1.

⁷⁴ SOU 2001:14, s. 444.

⁷⁵ Direkt översättning från de s.k. Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, s. 347.

⁷⁶ Här förekommer det att andra begrepp också används, t.ex. människohandelssyfte (jfr. Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 41 och prop. 2009/10:152, s. 60).

⁷⁷ Direkt översättning från de s.k. Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, s. 347.

människohandel ska inget krav uppställas på att en gärningsperson företagit en handling genom ett särskilt medel för att straffansvar ska kunna utdömas. Det innebär med andra ord att det endast är två moment som ska vara uppfyllda för straffansvar, d.v.s. att en gärningsperson ska ha företagit en viss handling med syftet att låta barnet eller barnen exploateras. Definitionen av barn är enligt protokollets art. 3 d) en person som inte fyllt 18 år.⁷⁸ Ett skäl till att det kan vara lämpligt att särskilja de fall där barn fallit offer för människohandel följer av Barnkonventionen, där det framgår av konventionens art. 35 att varje medlemsland är ålagt att vidta de nödvändiga nationella, bilaterala och multinationella åtgärder som krävs för att förhindra att barn blir bortförda, sålda eller utsatta för människohandel.⁷⁹

Vidare framgår av protokollets art. 5.1 att medlemsländerna ska verka för att kriminalisera alla former av brott som kan utgöra en del av människohandel och som en gärningsperson har begått genom *uppsåt*. De medlemsländer som anslutit sig till protokollet tillförsäkrar även, genom art. 5.2 a) i protokollet, att försök till att begå människohandelsbrott ska vara kriminaliserat. Detsamma gäller, enligt protokollets art. 5.2 b) och c), även medverkan, förberedelse och stämpling till sådant brott. Det framgår inte hur begreppet uppsåt ska utformas enligt protokollet, utan detta har överlämnats till medlemsländerna att besluta om. Vad som emellertid fastslås i förarbetena till protokollet är att utformningen av uppsåtsrekvisitet inte utgör ett hinder att kriminalisera brott som inte kommit till fullbordan, så länge rekvisitet inte står i strid med nationell lagstiftning.⁸⁰

3.1.2 *Direktivet om förebyggande och bekämpande av människohandel*

Människohandel är ett brott där också EU har möjlighet att utöva straffrättslig kompetens över hur medlemsstaterna ska agera i kampen mot detta. Det framgår av art. 83.1 FEUF där Europaparlamentet och rådet, genom direktiv i enlighet med det ordinarie lagstiftningsförfarandet, får fastställa s.k. minimiregler om fastställande av brottsrekvisit och påföljder inom områden med särskilt allvarlig brottslighet med ett gränsöverskridande inslag till följd av brottens karaktär eller effekter eller av ett särskilt behov av att bekämpa dem på gemensamma grunder. Av artikelns andra stycke framgår att män-

⁷⁸ Direkt översättning från United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, s. 43.

⁷⁹ Direkt översättning från United Nations Convention on the Rights of the Child, s. 10.

⁸⁰ Direkt översättning från de s.k. Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, s. 364.

niskohandel ingår som en sådan typ av brottslighet. Utöver den ovan nämnda möjligheten om straffrättslig kompetens framgår även av art. 5.3 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (den s.k. Stadgan) att människohandel ska vara förbjudet inom unionen, vilket också bidrar till EU:s möjlighet att inverka på medlemsländernas arbete mot handeln.

Utifrån de ovan nämnda artiklarna har EU låtit ta fram ett direktiv med fokus på att bekämpa människohandel inom unionen.⁸¹ Direktivet ersätter ett tidigare rambeslut⁸² som legat till grund för unionens arbete mot människohandel. Syftet med direktivet är att vidga begreppet människohandel till att omfatta fler former av utnyttjande än vad det tidigare rambeslutet gjorde.⁸³ Direktivets definition av vad som är att anse som människohandel överensstämmer med den definition som antagits genom Palermo-protokollet⁸⁴ och innebär därmed ytterligare ett steg för målsättningen att skapa ett enhetligt straffrättsligt regelverk i syfte att stärka åtgärderna i kampen mot människohandel inom unionen.⁸⁵ Vad gäller direktivets inverkan på en eventuell revidering av den svenska lagstiftningen finns emellertid ingenting i dagsläget som tyder på att direktivet kommer att bidra till en lagändring enbart till följd av dess tillkomst.⁸⁶

Liksom kravet på att medlemsländerna ska verka för att kriminalisera alla uppsåtliga brott som kan utgöra en del av människohandel enligt Palermo-protokollets art. 5) föreligger även ett sådant krav enligt direktivets art. 2.1. Hur uppsåtsrekvisitet ska utformas framgår inte av direktivet, vilket medför att medlemsstaterna själva kan fastställa detta enligt det nationella lagstiftningsförfarandet. Vad direktivet uppställer är emellertid ett krav, enligt dess art. 2.1 och 2.3, att det ska ha förelegat någon form av utnyttjande jämligt de former som uppställs i art. 3 c) Palermo-protokollet. Likt Palermo-protokollet ska med definitionen av utsatt situation, enligt dess art. 2.2, förstås att den berörda personen inte har haft något verkligt eller godtagbart alternativ till att underkasta sig utnyttjandet.

⁸¹ Dir. 2011/36/EU.

⁸² Se rambeslut 2002/629/RIF.

⁸³ Dir. 2011/36/EU p. 11 och art. 1

⁸⁴ Dir. 2011/36/EU art. 2.

⁸⁵ Dir. 2011/36/EU art. 1.

⁸⁶ ÅM-A 2013/1731, s. 5.

3.1.3 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna

Utöver EU:s inverkan på hur medlemsstaterna ska förhålla sig till kampen mot människohandel inom unionen har även den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) inflytande över nationell rätt. Konventionen utgör svensk lag genom 2 kap. 19 § regeringsformen (1974:152) (RF) samt genom lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Den artikel som har mest relevans för konventionens inverkan på bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB är art. 4 EKMR. Av denna framgår, enligt konventionens art. 4.1, att ingen får hållas i slaveri eller trälldom. Vidare framgår av art. 4.2 och art 4.3 EKMR att ingen får tvingas till att utföra tvångsarbete eller annat påtvingat arbete, där definitionen av "tvångsarbete eller annat påtvingat arbete" är a) arbete som vanligtvis utkrävs av den som är frihetsberövad i enlighet med bestämmelserna i artikel 5 EKMR eller som är villkorligt frigiven från sådant frihetsberövande, b) tjänstgöring av militär art eller, i länder där samvetsbetänkligheter mot sådan tjänstgöring beaktas, tjänstgöring som i dessa fall utkrävs i stället för militär värnpliktstjänstgöring, c) tjänstgöring som utkrävs när nödläge eller olycka hotar samhällets existens eller välfärd och d) arbete eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna.

Hur den ovan nämnda artikeln förhåller sig till bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB är inte helt självklar. Detta gäller t.ex. definitionen av människohandel och om vad faller in under enligt konventionen. Som synes av lagtexten i art. 4 EKMR framgår det inte uttryckligen hur begreppen slaveri, trälldom eller annat tvångsarbete ska tolkas. Konventionen nämner inte heller människohandel som ett enskilt begrepp, vilket också ger intrycket av att det inte faller in under artikelns tillämpningsområde. Genom två avgöranden från Europadomstolen har det emellertid konstaterats att människohandel faller in under bestämmelsen och att definitionen av människohandel enligt konventionen ska ligga i linje med den definition som Palermoprotokollet ger uttryck för.⁸⁷ På detta sätt föreligger därmed ytterligare krav på att nationell rätt ska anpassas enligt Palermoprotokollets definition av människohandel samt att arbetet mot människohandel ska utformas enligt de ändamål som protokollet ger uttryck för.

⁸⁷ Rantsev vs. Cyprus and Russia, p. 282 & M. And Others vs. Italy and Bulgaria, p. 151.

3.2 Svensk rätt

3.2.1 Om 4 kap. 1 a § BrB

Brottsbestämmelsen om människohandel finns angiven i 4 kap. 1 a § BrB och infördes i brottsbalken år 2002.⁸⁸ Nedan följer en sammanställning av bestämmelsen, där varje enskilt stycke av de tre som paragrafen innefattar står representerat var för sig:

Den som, i annat fall än som avses i [4 kap.] 1 §, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år. *Lag (2010:371)*.

Utifrån lagtexten ovan kan bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB delas upp enligt tre moment som ska ha förelegat som huvudregel för att bestämmelsen ska vara tillämplig. Undantaget, som nämns i bestämmelsens andra stycke, är när det varit fråga om exploaterande av barn. I dessa fall föreligger det inget krav på att en gärningsperson handlat genom ett otillbörligt medel. För att förtydliga hur bestämmelsen är konstruerad kan en mall ställas upp enligt nedan. Förutsättningen för att utdöma straffansvar enligt lagstiftningen är att en gärningsperson:

- 1) har företagit en handling (*handelsåtgärd*)
- 2) genom ett medel (*otillbörligt medel*)
- 3) med syftet att brottsoffren ska exploateras (*exploateringssyfte*)⁸⁹

Bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB tar i första hand sikte på att komma åt de s.k. småhandlarna, d.v.s. personer som agerar mer som medhjälpare än som huvudaktörer inom

⁸⁸ Prop. 2001/02:124, s. 1 och bet. 2001/02:JuU27, s. 1.

⁸⁹ Se en liknande uppställning i Jareborg, N & Friberg, S, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 41.

det högre skiktet av den organiserade brottsligheten.⁹⁰ Skälet till detta är bestämmelsens krav på att en gärningsperson ska ha förmått ett brottsoffer att foga sig eller underkasta sig, vilket utgör den centrala delen av bestämmelsen.⁹¹ Lagstiftningen ställer med andra ord krav på att det ska ha upprättats någon form av maktförhållande mellan gärningsperson och brottsoffer som inneburit att gärningspersonen bemästrat offrets frihet och frid.⁹² Syftet med att införa en särskild bestämmelse om människohandel var dels att kriminalisera alla handlingar som en gärningsperson typiskt sett företar när det handlar om människohandelsbrott och därmed underlätta för bedömningen av de gärningar där de näraliggande bestämmelserna inte täckte, dels att underlätta för det internationella arbetet mot människohandel.⁹³

Inför bestämmelsens införande i svensk rätt fördes diskussioner om att implementera bestämmelsen i brottsbalkens fjärde kapitel. Ett förslag om detta förespråkades bl.a. i den bakomliggande utredningen till utformningen av en tilltänkt bestämmelse om människohandel. Skälen till förslaget var, enligt kommittén som ansvarade för utredningen, att det för straffansvar alltid bör krävas att ett brottsoffer blivit utsatt för någon form av tvång eller otillbörlig påverkan samt att det ska vara visat att en gärningsperson utnyttjat sårbarheten hos denne. Eftersom det blir fråga om att bedöma huruvida ett brottsoffers frihet blivit kränkt eller berövad föll det sig naturligt att låta bestämmelsen införas i 4 kap. BrB.⁹⁴ Regeringen anslöt sig till kommitténs bedömning och anförde att bestämmelsen om människohandel bör avse de gärningar som utgjort ett angrepp mot ett brottsoffers frihet och frid, eftersom det inte föreligger något krav på att ett utnyttjande ska ha kommit till fullbordan för att kunna utdöma straffansvar.⁹⁵ Mer om det överskjutande uppsåtsrequisitet i bestämmelsen följer nedan i avsnitt 3.2.2.

I samband med att den senaste revideringen av 4 kap. 1 a § BrB genomfördes togs även kravet på dubbel straffbarhet bort. Det medför att det numera är möjligt att lagföra personer som begått människohandel utomlands, vilket framgår av 2 kap. 2 § st. 4 BrB. Orsaken till att kravet på dubbel straffbarhet togs bort var mot bakgrund av de åtaganden som Palermoprotokollet ger uttryck för, vilket bl.a. rör en förpliktelse att

⁹⁰ Jareborg, N, & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 41.

⁹¹ Jareborg, N, & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 41.

⁹² Prop. 2009/10:152, s. 15.

⁹³ Prop. 2001/02:124, s. 19.

⁹⁴ SOU 2001:14, s. 462.

⁹⁵ Prop. 2001/02:124, s. 24.

verka mot människohandel både på ett nationellt och internationellt plan.⁹⁶ Till detta bör även tilläggas att människohandel är ett brott som kan begås genom underlåtenhet, vilket innebär att det är möjligt att utdöma straffansvar för människohandel mot en gärningsperson som får vetskap om att ett brottsoffer blir utsatt för människohandel och som underlåter att avslöja vad denne känner till.⁹⁷ Detta framgår av bestämmelsen i 4 kap. 10 § BrB som hänvisar till bestämmelsen i 23 kap. 6 § st. 1 BrB. Försök, förberedelse och stämpling till människohandel är också kriminaliserat, vilket framgår av den ovan nämnda bestämmelsen i 4 kap. 10 § BrB som i sin tur hänvisar till bestämmelserna i 23 kap. 1 § BrB och 23 kap. 2 § BrB. Brottet är fullbordat i och med att gärningspersonen genomfört en handelsåtgärd.⁹⁸ Att en gärningsperson medverkat till människohandelsbrott är också kriminaliserat, vilket framgår av den allmängiltiga bestämmelsen om medverkan till brott i 23 kap. 4 § BrB.

3.2.2 Om de tre momenten i 4 kap. 1 a § BrB

Utifrån den allmänna beskrivningen av 4 kap. 1 a § BrB som gjorts ovan följer en mer ingående redogörelse för hur brottsbestämmelsen är uppbyggd i detta avsnitt. Bestämmelsen om människohandel består av tre huvudsakliga moment: handelsåtgärder, otillbörliga medel och exploateringsyfte.⁹⁹ Det första momentet, de s.k. *handelsåtgärderna*, avser de fall där en gärningsperson *rekryterat* eller *transporterat* ett brottsoffer, antingen inom ett land eller mellan länder. Det avser också de fall där en gärningsperson *inhyst*, *tagit emot* eller *överfört* ett brottsoffer. Gällande rekvisitet *rekrytering* avser det de situationer där en gärningsperson värvat eller anskaffat ett brottsoffer, t.ex. genom att erbjuda ett arbete eller genom att sluta ett avtal om att offret ska bege sig någonstans och utföra en särskild uppgift.¹⁰⁰ Vad gäller rekvisitet *transportering* kan det enligt förarbetena avse åtgärder som inbegriper både organiserandet av en resa samt själva framförandet av ett fordon.¹⁰¹ Angående rekvisitet *överföring* kan en sådan ha förekommit mellan rekryterare och s.k. agenter eller mottagare samt, om en sådan skett i destinationslandet, mellan t.ex. de bordellägare som finns där.¹⁰² Enligt förarbetena kan en överföring även bestå av olika handlingar som i sig utgör ett led i en förflyttning eller en

⁹⁶ Prop. 2009/10:152, s. 24.

⁹⁷ Prop. 2009/10:152, s. 13.

⁹⁸ Prop. 2009/10:152, s. 19.

⁹⁹ Holmqvist, L, m.fl., Brottsbalken – en kommentar, BrB 4:1a s. 2 f.

¹⁰⁰ Prop. 2003/04:111, s. 65.

¹⁰¹ Prop. 2009/10:152, s. 60.

¹⁰² Prop. 2001/02:124, s. 8.

överföring av en person. Det kan handla om att en gärningsperson förmår offret att själv bege sig någonstans eller att gärningspersonen överlåter brottsoffret till en annan person. Vad gäller de sista formerna av handelsåtgärder innebär rekvisitet *inhysa* att en gärningsperson ger tillfälligt eller permanent boende åt offret, medan rekvisitet *ta emot* innefattar både ett faktiskt mottagande och ett övertagande av offret.¹⁰³

Det andra momentet, som består i ett användande av ett *otillbörligt medel*, avser ett krav på att en gärningsperson genom bruket av ett sådant medel förmår ett brottsoffer att underkasta sig eller foga sig till gärningspersonen. Det gäller med andra ord de fall där en gärningsperson betvingat sig eller undertryckt ett brottsoffrets vilja eller beskurit dennes valmöjligheter. Det kan även vara fråga om otillbörligt medel i de situationer där en gärningsperson utnyttjat att ett brottsoffer saknat andra reella valmöjligheter. Kravet som uppställs i bestämmelsen är emellertid att det ska ha förelegat ett orsakssamband mellan gärningspersonens bruk av ett otillbörligt medel och den handelsåtgärd som gärningspersonen företagit.¹⁰⁴

Vad som utgör ett sådant medel enligt 4 kap. 1 a § BrB är de fall där en gärningsperson vidtar en handelsåtgärd genom *olaga tvång*, *vilseledande*, *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* eller *med annat sådant otillbörligt medel*. Rekvisiten *olaga tvång* och *vilseledande* behandlas nedan i avsnitten 3.2.3 samt 3.2.4. Vad gäller rekvisitet *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* avser detta olika situationer där gärningspersonen utnyttjat att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, t.ex. till följd av en skuld eller en anställning. Andra exempel är situationer där en gärningsperson utnyttjat att offret lever under svåra ekonomiska förhållanden, i flyktingskap, vanmakt, att brottsoffret har en funktionsnedsättning, sjukdom eller är beroende av narkotika. Beträffande rekvisitet *med annat sådant otillbörligt medel* framgår av förarbetena att rekvisitet avser de situationer där något av de ovan angivna medlen inte förekommit, men att det är visat att en gärningsperson på något sätt bemästrat brottsoffrets fria och verkliga vilja.¹⁰⁵

Otillbörlighetsrekvisitet infördes i syfte att avgränsa bestämmelsen om människohandel mot andra brottsbestämmelser, där regeringen ansåg att termen otillbörlighet bidrar till att skapa utrymme för rättstillämpningen att bedöma hur rekvisitet ska tolkas. Exempel på situationer där en gärningsperson agerat på ett sätt som visar på att denne

¹⁰³ Prop. 2009/10:152, s. 60.

¹⁰⁴ Prop. 2009/10:152, s. 59.

¹⁰⁵ Prop. 2009/10:152, s. 60.

bemästrat ett brottsoffers fria och verkliga vilja är genom att denne t.ex. missbrukar att en person befinner sig i en särskilt utsatt position och därför är särskilt sårbar. Det kan handla om att brottsoffret står i ett ekonomiskt skuldförhållande eller tjänste- eller anställningsförhållande till gärningspersonen eller att brottsoffret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, i flyktingskap eller lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom. Den gemensamma faktorn för de olika situationerna som nämnts ovan är dock att omständigheterna ska vara sådana att offret inte haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig handelsåtgärden. Vilka faktorer som talar för att så varit fallet har lämnats åt rättstillämpningen att avgöra.¹⁰⁶ Undantag till det ovan anförda gäller, som nämnts, i de fall där brottsoffret är under 18 år. I dessa fall gäller inget krav på att en gärningsperson företagit en handelsåtgärd genom ett otillbörligt medel.

En följd av den senaste revideringen av 4 kap. 1 a § BrB var att ett kontrollrekvisit togs bort ur lagstiftningen. Rekvisitet innebar ett krav på att en gärningsperson ska ha utövat kontroll över brottsoffret för att denne skulle kunna hållas ansvarig. Regeringen ansåg emellertid att kontrollrekvisitet spelat ut sin roll, eftersom lagstiftningens krav på att ett orsakssamband ska ha förelegat mellan gärningspersonens bruk av ett otillbörligt medel och att brottsoffret vidtagit en handelsåtgärd genom detta, redan tar sikte på det maktförhållande som ska ha uppstått dem emellan.¹⁰⁷ Om detta lett till att lagstiftningen blivit mindre svår att tillämpa är under utredning i dagsläget.¹⁰⁸

Vad gäller det tredje momentet angående det särskilda uppsåtskrav som bestämmelsen om människohandel uppställer, framgår följande kommentarer av förarbeten och i doktrinen. Som nämnt ovan i avsnitt 3.2.1 är en förutsättning för straffansvar enligt 4 kap. 1 a § BrB att en gärningsperson agerat i syfte att ett brottsoffer ska exploateras (ett s.k. *exploateringssyfte*), vilket medför att avsiktssuppsåt ska ha förelegat.¹⁰⁹ Tidigare uppställdes ett krav på direkt uppsåt i 4 kap. 1 a § BrB, vilket ändrades då de tidigare uppsåtsformerna reviderades genom ett avgörande från HD.¹¹⁰ Det behöver emellertid inte vara fråga om fullbordat brott för att straffansvar ska kunna utdömas. Bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB uppställer ett s.k. *överskjutande uppsåtsrekvisit*, vilket innebär att brottet är fullbordat redan om det är styrkt att en gärningsperson haft för avsikt att låta

¹⁰⁶ Prop. 2001/02:124, s. 24 f.

¹⁰⁷ Prop. 2009/10:152, s. 18 f.

¹⁰⁸ Dir. 2014:128, s. 11.

¹⁰⁹ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 41.

¹¹⁰ NJA 2004 s. 176.

brottsoffret exploateras.¹¹¹ Generellt brukar samtliga uppsåtsformer vara aktuella vid krav på överskjutande uppsåt,¹¹² där bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB utgör ett undantag. Det medför att det blir en fråga för rättstillämpningen att bedöma om det har förelagat ett orsakssamband mellan att brottsoffret underkastat sig en handelsåtgärd p.g.a. de otillbörliga medel som gärningspersonen vidtagit, i syfte att låta brottsoffret exploateras.¹¹³ Ett sätt att förklara detta med andra ord är att brottet är fullbordat redan vid påvisandet att gärningspersonen agerat med syftet att begå människohandel.¹¹⁴ Av lagtexten framgår detta genom att det enligt 4 kap. 1 a § BrB förutsätter att gärningspersonen utfört en handelsåtgärd *i syfte* att ett brottsoffer ska *exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte*. Exploateringssyftet kan således omfatta flertalet former av människohandel. I de fall där det varit fråga om att ett brottsoffer utnyttjats för *en annan verksamhet som innebär nödläge*, är omständigheter som talar för att en sådan situation varit förhållandevis att brottsoffret befunnit sig i en verkligt svår belägenhet som inte är helt tillfällig eller övergående.¹¹⁵

Att lagstiftningen har ett så pass strikt uppsåtskrav har kritiserats vid ett antal tillfällen. I samband med den senaste revideringen av 4 kap. 1 a § BrB uttalade sig bl.a. Åklagarmyndigheten kritiskt mot det krav på avsiktsuppsåt som lagstiftningen uppställer och förespråkade att ett generellt uppsåtskrav skulle införas, med syftet att skapa en enklare och mer tillämpbar lagstiftningen. Regeringens bedömning var dock att ett generellt uppsåt skulle medföra att tillämpningsområdet för lagstiftningen blir alltför vidsträckt. Regeringen anförde även att möjligheten att utdöma straffansvar fortfarande är möjlig även om en gärningsperson handlat med exploateringssyfte utan att dennes brottsliga handling inte blivit fullbordad, vilket i sig innebär att eventuella problem vid uppsåtsbedömningen begränsas.¹¹⁶

3.2.3 Definitionen av olaga tvång

Enligt 4 kap. 1 a § BrB kan människohandel föreligga om en gärningsperson utfört en handelsåtgärd genom *olaga tvång*. Definitionen av ett olaga tvång framgår av 4 kap. 4 §

¹¹¹ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 44.

¹¹² Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 362.

¹¹³ Holmqvist, L, m.fl., Brottsbalken – en kommentar, BrB 4:1a s. 5.

¹¹⁴ En alternativ term på detta är ett s.k. subjektivt överskott. Jfr. Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 361 f. och SOU 2008:41, s. 69.

¹¹⁵ Prop. 2003/04:111, s. 67.

¹¹⁶ Prop. 2009/10:152, s. 20.

BrB. För att en gärningsperson ska kunna hållas ansvarig för att ha vidtagit en handelsåtgärd genom olaga tvång krävs att denne på något sätt tvingat ett brottsoffer att göra, tåla eller underlåta något. Tvånget i sig kan vara *relativt* eller *absolut*. Den första formen rör situationer där brottsoffret ställs inför ett alternativ och att denne därmed tvingas till att göra som gärningspersonen önskar.¹¹⁷ Ett exempel på en sådan situation kan vara att en gärningsperson hotar om att brottsoffrets barn kommer att skadas i hemlandet om denne inte fortsätter att prostituera sig. Det krav som uppställs är att brottsoffret uppfattat alternativet som allvarligt menat och att denne därmed inte haft något annat val än att underkasta sig gärningspersonens vilja.¹¹⁸ Den andra kategorin berör den form av tvång där brottsoffret försätts i ett läge där denne får utstå tvånget utan att kunna agera mot detta.¹¹⁹

Ett olaga tvång kan företas på tre sätt. Det första är genom misshandel eller annat våld på person, vilket t.ex. kan bestå av att en gärningsperson tvingar brottsoffret genom att tränga undan, hålla fast, slå eller genom att försätta denne i vanmakt eller dylikt. Det andra sättet i vilket ett olaga tvång kan företas är genom hot om brottslig gärning, vilket kan innefatta alla former av brott. Gärningen ska emellertid innebära att brottsoffret blir utsatt för någon form av tvång samt att gärningspersonen uppfattat att denne haft möjlighet att påverka händelseutvecklingen. Det tredje sättet som kan utgöra ett tvång är genom hot om åtal, att ange annan för brott eller genom att lämna ett menligt meddelande. En förutsättning för att det ska vara fråga om ett olaga tvång i detta fall är att tvånget varit otillbörligt, vilket innebär att hotet exempelvis kan ha syftat till att skada, att nå en oskäligen ekonomisk vinning eller att hotet varit riktat mot en anhörig till brottsoffret.¹²⁰

När bestämmelsen om människohandel skulle införas föreskrev regeringen att olaga tvång ska anses utgöra ett s.k. otillbörligt medel och hänvisade även till bestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB.¹²¹ Olaga tvång förutsätter att gärningspersonen agerat med uppsåt, vilket medför att samtliga av de tre uppsåtsformerna avsikt-, insikt- och likgiltighetsuppsåt kan vara aktuella vid prövningen av uppsåt.¹²² Som nämnts ovan förutsätter bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB att en gärningsperson agerat med avsiktsuppsåt, vilket även gäller för de fall då en gärningsperson företagit en handelsåtgärd genom

¹¹⁷ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 47.

¹¹⁸ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 47 och s. 203.

¹¹⁹ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 47.

¹²⁰ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 47 f.

¹²¹ Prop. 2001/02:124, s. 34.

¹²² NJA II 1962 s. 126.

olaga tvång. Ytterligare förutsättningar för att en gärningsperson ska anses ha vidtagit en handelsåtgärd genom olaga tvång är att denne skapat ett motstånd från offrets sida genom bruk av våld, som gärningspersonen sedan övervunnit.¹²³

3.2.4 Definitionen av vilseledande

Utöver att en gärningsperson kan ha handlat genom olaga tvång för att anses ansvarig för människohandel anförde regeringen även att termen *vilseledande* skulle införas som ett av de tre rekvisiten som är att klassa som ett otillbörligt medel. Anledningen till detta var att vilseledande är ett vanligt förekommande inslag vid fall av människohandel.¹²⁴ Definitionen av ett vilseledande förekommer också som ett rekvisit i 9 kap. 1 § BrB om bedrägeri och kan förklaras som ett led där en gärningsperson försätter ett brottsoffer i villfarelse genom att uppväcka, framkalla eller förstärka en viss uppfattning. Det kan också bestå av att en gärningsperson vidmakthåller en villfarelse som brottsoffret redan råder under.¹²⁵

Den centrala delen av villfarelsemomentet är att den framkallas genom en direkt psykisk påverkan, handling eller genom underlåtenhet samt att det inte föreligger något krav på att detta ska ha skett genom en direkt kontakt.¹²⁶ Det innebär även att villfarelsemomentet kan ske genom en indirekt påverkan, exempelvis genom att en gärningsperson bidrar till att ett brottsoffer får en felaktig uppfattning och inte vidtar nödvändiga åtgärder för att ändra detta.¹²⁷ I förhållande till bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB framgår av förarbetena att ett vilseledande kan förekomma i situationer där en gärningsperson ger sken av att ett brottsoffer ska utföra ett särskilt arbete eller att denne påstår att det föreligger vissa förmåner eller förtjänster med att t.ex. prostituera sig eller medverka i en pornografisk framställning, som sedan inte visar sig stämma.¹²⁸

3.2.5 Om människorov och dess företrädare framför 4 kap. 1 a § BrB

Som redovisats i avsnitt 3.2.1. är bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB subsidiär till bestämmelsen om människorov i 4 kap. 1 § BrB. Orsaken till att en sådan ordning infördes var att människorov innehar en högre straffskala än människohandelsbestämmelsen och att

¹²³ Holmqvist, L, m.fl., Brottsbalken – en kommentar, BrB 4:4 s. 1.

¹²⁴ Prop. 2001/02:124, s. 18 och s. 34.

¹²⁵ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 173 f.

¹²⁶ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 173 f.

¹²⁷ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 178.

¹²⁸ Prop. 2001/02:124, s. 34.

regeringen därmed ansåg att människorov skulle ges företräde framför den nya bestämmelsen.¹²⁹ Av 4 kap. 1 § st. 1 BrB framgår att den som bemäktigar sig och för bort eller spärrar in ett barn eller någon annan med uppsåt att skada honom eller henne till liv eller hälsa eller att tvinga honom eller henne till tjänst eller att öva utpressning, döms för människorov till fängelse på viss tid, lägst fyra och högst arton år, eller på livstid. Om brottet är mindre grovt döms gärningspersonen, enligt st. 2, till fängelse i högst sex år.

Det som skiljer bestämmelserna om människorov och människohandel åt är, förutom de handlingar som framgår av de rekvisit som respektive lagrum anger, att brottsrubriceringarna avser olika ändamål. Medan bestämmelsen om människohandel i § BrB tar sikte på den kedjebrottslighet som brottsligheten ofta består av¹³⁰, är bestämmelsen om människorov istället ämnad att verka mot själva frihetsberövandet¹³¹. Dessa skillnader uppmärksammades även i utredningen till förslaget om att införa en bestämmelse om människohandel.¹³² En ytterligare skillnad gäller det uppsåtskrav som människorovsbestämmelsen uppställer jämfört med människohandel, där samtliga av de tre uppsåtsformerna avsikt-, insikt- och likgiltighetsuppsåt kan vara aktuella för uppsåtsprövningen.¹³³ Likheterna mellan bestämmelserna är att de båda uppställer ett överskjutande uppsåtsrekvisit, där brott för människorov kan anses fullbordat redan innan ett brottsoffer kommit till skada. Gärningspersonen ska däremot ha haft uppsåt att skada brotts-offret.¹³⁴ Människorov kan, liksom människohandel, även begås genom underlåtenhet.¹³⁵

3.2.6 *Sambandet mellan människohandel, koppleri och grovt koppleri*

Bestämmelserna om koppleri och grovt koppleri delar många likheter med bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB. I en del av de fall där en domstol haft att avgöra om det varit fråga om människohandel har åklagaren ofta åtalat koppleri eller grovt koppleri som alternativa brottsrubriceringar.¹³⁶ Bestämmelsen om koppleri och grovt koppleri

¹²⁹ Prop. 2001/02:124, s. 30.

¹³⁰ Prop. 2001/02:124, s. 18 f.

¹³¹ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 39.

¹³² SOU 2001:14, s. 446.

¹³³ Holmqvist, L, m.fl., Brottsbalken – en kommentar, BrB 4:1 s. 2.

¹³⁴ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 39.

¹³⁵ NJA II 1962 s. 117.

¹³⁶ Se t.ex. Hovrätten för Västra Sveriges dom B 2827-12 och Svea hovrätts dom B 87-11.

infördes som ett led i att motverka prostitution och återfinns i 6 kap. 12 § BrB.¹³⁷ Av denna framgår att den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år. Vidare följer enligt st. 2 att om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

Likheterna mellan koppleri och människohandelsbrott är särskilt märkbar vid jämförelse med bestämmelsen om grovt koppleri. Straffansvar för grovt koppleri förutsätter enligt 6 kap. 12 § st. 3 BrB att ett brott som avses i första eller andra stycket är att anse som grovt och kan medföra ett ansvar till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, om koppleriet medfört en betydande vinning eller om den inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan. Det är en helhetsbedömning av samtliga omständigheter som utgör grunden för om brottet ska anse som grovt.¹³⁸ Andra faktorer som bör beaktas vid bedömningen om koppleriet är att anse som grovt är tiden under vilket koppleriet ägt rum, antalet kontakter som de prostituerade haft, hur organisationen varit utformad, om verksamheten blivit avbruten av en slump samt om brottsoffren prostituerat sig av fri vilja och om gärningspersonerna utövat påtryckningar mot dem.¹³⁹ Avseende relationen mellan brottsbestämmelserna i 6 kap. 12 § BrB om koppleri och i 4 kap. 1 a § BrB om människohandel framgår av förarbetena att bestämmelsen om grovt brott i st. 3 är ämnad att tillämpas vid människohandelsliknande fall.¹⁴⁰ Det kan t.ex. röra situationer när en person i Sverige tar hjälp av kontakter utomlands och organiserar att människor förs till Sverige i syfte att utnyttjas för prostitution.¹⁴¹

Utöver det ovan nämnda föreligger även ytterligare samband mellan brottsbestämmelserna om människohandel och grovt koppleri. En av dessa rör rekvisitet ”hänsynslöst utnyttjande” i 6 kap. 12 § st. 3 BrB, som riktar sig mot de fall där någon

¹³⁷ Holmqvist, L, m.fl., Brottsbalken – en kommentar, BrB 6:12 s. 1.

¹³⁸ Holmqvist, L, m.fl., Brottsbalken – en kommentar, BrB 6:12 s. 4 f.

¹³⁹ NJA 2004 s. 646.

¹⁴⁰ Prop. 2004/05:45 s. 150 f.

¹⁴¹ Prop. 2004/05:45 s. 151.

t.ex. skott sig på eller förmått en person att utveckla ett drogberoende och även fått denne att prostituera sig i syfte att tillgodose detta beroende. Om prostitutionen eller drogberoendet varit till vinning för gärningspersonen kan denne bli ansvarig för grovt koppleri. Att misshandla en annan person i syfte att få denne att prostituera sig för gärningspersonens vinning är också ett sådant beteende som omfattas av bestämmelsen.¹⁴² Ett annat sådant samband kan också ses i ljuset av motiveringen till den skärpning av straffvärdet som gjordes 2005. Orsaken till detta var att säkerställa att särskild hänsyn tas till straffvärdet i människohandelsliknande situationer. Det maximala straffet för grovt koppleri höjdes därmed från sex år till tio års fängelse.¹⁴³ I de fall där det inte framgår att en gärningsperson utövat en otillbörlig påverkan, såsom 4 kap. 1 a § BrB uppställer för straffansvar, kan en gärningsperson istället komma att bli dömd för grovt koppleri.¹⁴⁴

Koppleri och grovt koppleri förutsätter att gärningspersonen handlat med uppsåt, där alla de tre uppsåtsformerna om avsikt-, insikt och likgiltighet kan vara aktuella för att utdöma straffansvar. Detsamma gäller vid grovt brott enligt st. 3 i samma lagrum. Ett undantag till detta föreligger dock enligt st. 2 (angående nyttjanderätt och upplåtelse av lägenhet) där det krävs att den som upplåtit lägenheten fått vetskap om detta. Det medför att likgiltighetsuppsåt inte är tillräckligt för att denne ska kunna dömas till ansvar.¹⁴⁵

3.2.7 Om anknytningen till människosmuggling

Även bestämmelsen om människosmuggling har en viss anknytning till 4 kap. 1 a § BrB, vilket också uppmärksammades i den utredningen som låg till grund för införandet av bestämmelsen.¹⁴⁶ Brottsbestämmelserna om människosmuggling finns angivna i 20 kap. 8-9 §§ utlänningslagen (2005:716) (UtlL). Av 20 kap. 8 § UtlL framgår att den som uppsåtligen hjälper en utlänning att olovligen komma in i eller passera genom Sverige, en annan EU-stat eller Island, Norge, Schweiz eller Liechtenstein döms för människosmuggling till fängelse i högst två år. Av st. 2 framgår att om brottet är ansett som grovt döms för grov människosmuggling till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen enligt p. 1 utförts mot ersättning, enligt p. 2 utgjort ett led i en verksamhet som avsett ett

¹⁴² Holmqvist, L, m.fl., Brottsbalken – en kommentar, BrB 6:12 s. 5.

¹⁴³ Prop. 2004/05:45 s. 113.

¹⁴⁴ Prop. 2004/05:45 s. 112.

¹⁴⁵ Holmqvist, L, m.fl., Brottsbalken – en kommentar, BrB 6:12 s. 5.

¹⁴⁶ SOU 2001:14, s. 451 f.

stort antal personer, eller enligt p. 3 utförts under former som innebär livsfara för utlänningen eller annars utförts under hänsynslösa former. Är brottet att anse som ringa enligt st. 3 döms gärningspersonen istället till böter eller fängelse i högst sex månader.

Av 20 kap. 9 § UtlL framgår att den som i vinstsyfte planlägger eller organiserar verksamhet som är inriktad på att främja att utlänningar reser till Sverige utan pass eller de tillstånd som krävs för inresa i Sverige döms för organiserande av människosmuggling till fängelse i högst två år. Är brottet att anse som grovt, enligt st. 2, döms denne istället för grovt organiserande av människosmuggling till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen om brottet är att anse som grovt ska särskilt beaktas om gärningen innefattat ett systematiskt utnyttjande av utlänningars utsatta situation, eller innefattar livsfara eller annan hänsynslöshet gentemot utlänningarna. Är brottet att anse som ringa, enligt st. 3, döms denne till böter eller fängelse i högst sex månader.

Vid en jämförelse av 4 kap. 1 a § BrB och bestämmelserna ovan finns en viss antydning om att bestämmelserna om människohandel respektive människosmuggling är riktade mot att bekämpa samma typer av brottslighet. Bestämmelserna om människosmuggling syftar emellertid till att verka mot den illegala transportereringen av människor, där människohandel förvisso kan utgöra ett inslag. Skillnaderna ligger dock främst i att bestämmelserna om människosmuggling fokuserar på att verka mot de verksamheter där det är fråga om olagliga transporter, medan människohandel kan innefatta lagliga transporter över gränserna, t.ex. inom EU- och Schengenområdet.¹⁴⁷ Människosmuggling är också ett brott mot staten medan människohandel är ett brott mot person.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Prop. 2003/04:35, s. 27.

¹⁴⁸ SOU 2008:41, s. 112.

4 Tolkning och tillämpning av 4 kap. 1 a § BrB

I kapitlet följer en redogörelse för ett urval av de rättsfall som tillkommit från hovrätterna efter 2010, då den senaste revideringen av 4 kap. 1 a § BrB genomfördes. Underlaget för redovisningen omfattar emellertid inte särskilt många rättsfall, eftersom antalet avgöranden om människohandel är få.¹⁴⁹ Jag har därför valt att ta med vissa avgöranden från de undre instanserna, eftersom det även gjorts vissa uttalanden i dessa som enligt min mening visar på svårigheterna vid tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB. Av pedagogiska skäl har redogörelsen delats upp utifrån de tre moment som bestämmelsen uppställer om handelsåtgärder, otillbörliga medel och exploaterings-syfte. Avsikten med uppdelningen är även att undersöka vilket av dessa tre som kan vara mer problematisk för tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB.

4.1 Redogörelse för de utvalda rättsfallen

4.1.1 Handelsåtgärder

Som redovisats ovan i avsnitt 3.2.2 framgår av lagtexten i 4 kap. 1 a § BrB att en handelsåtgärd består av att en gärningsperson *rekryterar, transporterar, överför, inhyser* eller *tar emot* en person. I fallet RH 2010:34, ett fall som pekats ut som vägledande för tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB, kommenterade hovrätten rekvisitet enligt följande.¹⁵⁰ Omständigheterna i fallet gällde två pojkar som tagit kontakt med två gärningspersoner i syfte att sig från Rumänien till Sverige för att hitta arbete. Gärningspersonerna hade försäkrat pojkarna att det fanns arbete för dem, men när de väl anlät till Sverige visade det sig att så inte var fallet. Pojkarna fick istället delta i utförandet av en rad tillgreppsbrott tillsammans med gärningspersonerna. Hovrätten dömde senare gärningspersonerna för människohandel. Vad gäller de handelsåtgärder som förelegat i fallet påpekade hovrätten att det stod klart att det förekommit en rekrytering av pojkarna redan genom att gärningspersonerna erbjudit dem möjlighet att arbeta i Sverige.

¹⁴⁹ Jfr. ÅM-A 2013/1731, s. 3 och SOU 2008:41, s. 71 f.

¹⁵⁰ ÅM-A 2013/1731, s. 5.

Hovrätten bedömde även att gärningspersonerna transporterat brottsoffren, eftersom de medtagit dem från deras hemby och tagit dem Bukarest.¹⁵¹

I ytterligare avgöranden har även följande bedömningar gjorts om vilka gärningar som kan klassas som en handelsåtgärd enligt 4 kap. 1 a § BrB. I ett avgörande från Svea hovrätt (B 6263-10), där två gärningspersoner misstänktes för att ha utnyttjat en funktionsnedsatt man genom att ha tagit denne till Sverige från Rumänien och satt denne för att tigga, ansåg hovrätten att det varit fråga om en rekrytering bl.a. genom att gärningspersonerna tagit med sig brottsoffret hem till sig och därmed inhyst denne.¹⁵² Av ytterligare ett avgörande från Svea hovrätt (B 5309-12), där två gärningspersoner misstänktes för att ha utnyttjat ett brottsoffer genom att ha tagit henne till Sverige från Litauen för att låta henne exploateras för sexuella ändamål, framgår att en rekrytering ansetts kunna ske under enklare förhållanden, t.ex. genom att brottsoffret och gärningspersonen gjort upp genom att föra ett samtal i en bil.¹⁵³ I ett avgörande från Hudiksvalls tingsrätt (B 2220-11), fallet med de s.k. bärplockarna¹⁵⁴, hade ett antal personer blivit utlovade att de skulle få komma till Sverige från Bulgarien i syfte att plocka bär i utbyte mot betalning per plockat kilo. Inget av det utlovade blev av, utan bärplockarna blev istället utan både ersättning och den kost och logi som de fått löfte om. De åtalade gärningspersonerna dömdes senare för att ha begått människohandel. Tingsrätten ansåg i detta fall att en rekrytering varit för handen i och med att en gärningsperson agerat aktivt med avsikten att samla ihop personer för en särskild aktivitet (i detta fall bärplockning), men enbart den omständigheten att de misstänkta gärningspersonerna introducerat brottsoffren för några andra rekryterare inte behöver innebära att det varit fråga om rekrytering.¹⁵⁵

Vad gäller rekvisitetet *transportering* har följande observationer uppmärksammats i de utvalda rättsfallen. I ett avgörande från Svea hovrätt (B 5971-10) där fem flickor fått löfte om att få arbeta som barnflickor hos en gärningsperson, för att senare inte få betalt som utlovat, ansåg hovrätten att den omständigheten att gärningspersonen ordnat resebiljetter för att brottsoffren skulle kunna ta sig till Sverige *inte* behöver medföra att handlingen varit av sådan beskaffenhet att det ska anses som en handelsåtgärd enligt 4

¹⁵¹ RH 2010:34.

¹⁵² Svea hovrätts dom B 6263-10.

¹⁵³ Svea hovrätts dom B 5309-12.

¹⁵⁴ Se ÅM-A 2013/1731, s. 30 som hänvisar till Hudiksvalls tingsrätts dom B 2220-11.

¹⁵⁵ Hudiksvalls tingsrätts dom B 2220-11.

kap. 1 a § BrB.¹⁵⁶ Detta kan ställas i kontrast med att hovrätten, i det ovan angivna avgörandet om de rumänska pojarna, ansett att ett sådant agerande samtidigt kan visa på att gärningspersonen handlat med syftet att begå människohandel.¹⁵⁷ En närmare redogörelse för tolkningen och tillämpningen av exploateringssyftet följer nedan i avsnitt 4.1.3.

I ytterligare ett avgörande från Svea hovrätt (B 4140-11) var en av frågorna i målet om en gärningsperson kunde anses ha medverkat i så pass hög omfattning att denne kunde hållas ansvarig för människohandel. Frågan om gärningspersonens medverkan uppmärksammades i och med att flertalet vuxna personer befunnit sig i flickans närhet under den tid då gärningarna utfördes samt att gärningspersonen haft en underordnad och begränsad roll i handeln med flickan. I samband med denna bedömning uppstod även frågan om denne kunde anses ha vidtagit en handelsåtgärd. I fallet hade en tolvårig flicka medtagits från Bulgarien och åkt med en gärningsperson genom bl.a. Danmark till Sverige med bil för att begå fickstölder i båda dessa länder. Utgångspunkten för bedömningen var enligt hovrätten att granska hur nödvändiga gärningspersonens handlingar varit för genomförandet av själva handeln. Det innebär att faktorer som att gärningspersonen varit ansvarig för transporten av brottsoffret samt att denne huvudsakligen varit den som stått ansvarig för all kontakt vid de tillfällen där ett brottsoffer blivit omhändertagen av myndigheter, kan utgöra omständigheter som visar på att en gärningsperson medverkat till handeln i så pass hög omfattning att straffansvar bör utdömas.¹⁵⁸

Gällande rekvisiten *överföra*, *inhysa* och *ta emot* har följande uppmärksammats bland de utvalda rättsfallen. Enligt två avgöranden från Hovrätten över Skåne och Blekinge (B 256-10 och B 111-12), samt det s.k. bärplockarfallet som redovisats ovan, kan det i de fall där en rekrytering eller en transporter av brottsoffer förekommit även finnas omständigheter som talar för att en gärningsperson också inhyst denne.¹⁵⁹ Omständigheterna i det första fallet rörde handel med en minderårig flicka för sexuella ändamål, där flickan begett sig från Slovakien till Sverige via Tyskland och Danmark.¹⁶⁰ I det andra fallet förelåg en likartad situation, där två gärningspersoner fått

¹⁵⁶ Svea hovrätts dom B 5971-10.

¹⁵⁷ RH 2010:34.

¹⁵⁸ Svea hovrätts dom B 4140-11.

¹⁵⁹ Se t.ex. Hudiksvalls tingsrätts dom B 2220-11 samt Hovrätten över Skåne och Blekinges domar B 256-10 och B 111-12.

¹⁶⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 256-10.

två brottsoffer att bege sig från Rumänien till Klippan i södra Sverige, i syfte att exploateras för sexuella ändamål.¹⁶¹

4.1.2 Otilbörligt medel

Det andra momentet som ska vara uppfyllt för straffansvar enligt 4 kap. 1 a § BrB är kravet på att gärningspersonen ska ha handlat genom ett otilbörligt medel. Vad som utgör ett sådant medel är, som nämnts i avsnitt 3.2.2, de fall där en gärningsperson vidtar en handelsåtgärd *genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet* eller *med annat sådant otilbörligt medel*. Utgångspunkten för detta s.k. otilbörlighetsrekvisit är, som nämnt, att gärningspersonen genom att använda ett sådant medel förmått brottsoffret att underkasta sig gärningspersonens vilja på ett sätt som gjort att denne inte haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig handelsåtgärden.¹⁶² Liksom nämnt i samma avsnitt ovan gäller emellertid inte kravet på bruk av ett sådant otilbörligt medel i de fall där brottsoffret varit under 18 år.

Angående rekvisitet *olaga tvång* och vilka gärningar som tyder på att ett sådant har förelegat har domstolarna uppmärksammat följande i samband med tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB. I det ovan nämnda avgörandet med de s.k. barnflickorna ansåg hovrätten att hot om att utsätta ett brottsoffer för misshandel, t.ex. genom att denne kan komma att få sitt hår avrakat, att denne kan komma att bli ivägskickad till en bordell samt hot om att brottsoffrets familj eller egendom i hemlandet kan komma att skadas *inte* behöver utgöra omständigheter som visar på att det förelegat ett orsakssamband mellan hoten och brottsoffret underkastat sig någon av de handelsåtgärder som kommit i fråga.¹⁶³ Detta kan jämföras med tingsrättens anförande i det ovan nämnda bärplockarfallet, där den ansåg att det inte varit fråga om ett olaga tvång trots att flera vittnen tillstyrkt att en gärningsperson begått misshandel mot ett brottsoffer.¹⁶⁴

Beträffande rekvisitet *vilseledande* utgör detta, liksom nämnt i avsnitt 3.2.4, ett agerande där en gärningsperson ger information som bidrar till en felaktig uppfattning hos ett brottsoffer och förekommer även som ett rekvisit i 9 kap. 1 § BrB.¹⁶⁵ I ett avgörande från Svea hovrätt (B 11747-13), där två gärningspersoner fört ett brottsoffer från Rumänien till Sverige för att utnyttjas för sexuella ändamål i både Stockholm och

¹⁶¹ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 111-12.

¹⁶² Prop. 2009/10:152, s. 59 f.

¹⁶³ Svea hovrätts dom B 5971-10.

¹⁶⁴ Hudiksvalls tingsrätts dom B 2220-11.

¹⁶⁵ Prop. 2001/02:124, s. 34.

Göteborg, anförde hovrätten att ett vilseledande kan ha bestått i att en gärningsperson fått ta del av en stor del av intäkterna från de sexköp som ett brottsoffer varit föremål för samt att gärningspersonens insikt om detta spelat en avgörande roll för bedömningen om det varit fråga om bruk av ett otillbörligt medel.¹⁶⁶ I fallet med brottsoffret som tagits till Sverige från Litauen som kommenterats ovan, ansåg hovrätten att ett vilseledande förekommit i samband med att gärningspersonen och brottsoffret diskuterat villkoren för själva arbetet, t.ex. om ersättningen för prostitutionen, där dessa visat sig vara falska vid ett senare tillfälle.¹⁶⁷ Ett vilseledande kan, enligt samma avgörande, också ha förekommit vid flertalet tillfällen under ett händelseförlopp, t.ex. när ett brottsoffer rest till flera orter för att prostituera sig och blivit vilseledd om ersättningen vid varje tillfälle i de olika orterna, under förutsättning att det är visat att gärningspersonerna vilselett denne på ett övertygande sätt. Det kan även röra situationer där ett brottsoffer fått höra att utbetalningen dröjer och att denne kommer att få en större utdelning vid nästkommande tillfälle i stället.¹⁶⁸

Vad gäller rekvisitetet *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* har följande omständigheter uppmärksammats i de utvalda avgörandena. I det ovan redovisade fallet med brottsoffret som kommit till Sverige från Litauen anförde hovrätten att den omständigheten att ett brottsoffer blivit lämnad ensam ett antal dagar kan ha betydelse för bedömningen om det förelegat ett orsakssamband mellan hennes utsatta belägenhet och den handelsåtgärd som hon underkastat sig. Exempel på faktorer som visar på detta är att brottsoffret inte talar språket i landet dit hon rest för prostituera sig samt att hon p.g.a. av hennes bakgrund och ålder kan anses vara i en sådan utsatt belägenhet att detta talar för att hennes möjligheter att ordna en hemresa har varit mycket begränsad.¹⁶⁹ I ett avgörande från Hovrätten över Skåne och Blekinge (B 897-12), där hovrätten ändrade tingsrättens dom så att de tilltalade dömdes för grovt koppleri istället för människohandel, hade de två gärningspersonerna åtalats för människohandel efter att ha hjälpt ett brottsoffer att ta sig från Rumänien till Eslöv i södra Sverige i syfte att prostituera sig. Brottsoffret menade att så inte varit fallet utan att hon tagit sig till Sverige frivilligt. Hovrätten anförde emellertid att ett brottsoffers eventuella samtycke till exploateringen fortfarande kan medföra att denne anses ha varit i en sådan utsatt

¹⁶⁶ Svea hovrätts dom B 11747-13.

¹⁶⁷ Svea hovrätts dom B 5309-12.

¹⁶⁸ Svea hovrätts dom B 5309-12.

¹⁶⁹ Svea hovrätts dom B 5309-12.

belägenhet som lagstiftningen uppställer, där domstolen istället bedömde utifrån omständigheter som att brottsoffret saknat passhandlingar, ett eget boende, tillräckliga kunskaper om det svenska samhället samt egna pengar och kontakter i Sverige.¹⁷⁰ Som ett tillägg till detta kan även nämnas det ovan redovisade fallet med de rumänska pojkarna, där hovrätten fann att också den omständigheten att ett brottsoffer inte haft någon reell möjlighet att tjäna in den summa pengar som krävs för att kunna resa hem kan tala för att han eller hon befunnits sig i en sådan utsatt belägenhet.¹⁷¹ Ett liknande resonemang fördes även i bärplockarfallet, där tingsrätten anförde att det också kan vara fråga om utnyttjande av någons utsatta belägenhet när ett brottsoffer blivit försatt i skuld till gärningspersonen och att brottsoffret inte haft möjlighet att få klarhet i hur mycket han eller hon behöver arbeta för att betala tillbaka summan under de rådande omständigheterna.¹⁷² Utöver det ovan anförda kan även nämnas om fallet med gärningspersonerna som utnyttjat en funktionsnedsatt man för tiggeri, där tingsrätten fann att den omständigheten att en gärningsperson själv befunnit sig i en utsatt situation inte utesluter att denne kan ha utnyttjat ett brottsoffrets utsatta belägenhet.¹⁷³

Vad gäller rekvisitet *med annat sådant otillbörligt medel* har följande kommentarer uppmärksammas utifrån de utvalda rättsfallen. Liksom nämnt ovan är en av de centrala delarna med otillbörlighetsrekvisitet i 4 kap. 1 a § BrB att visa på det maktförhållande som ska ha uppstått mellan brottsoffer och gärningsperson. Det innebär att det inte är möjligt att utdöma ansvar för människohandel om det otillbörliga medlet inte resulterat i att brottsoffret underkastat sig gärningspersonens handelsåtgärd, vilket medför att det ska ha förelegat ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och handelsåtgärden.¹⁷⁴ Det som framkommit av t.ex. det ovan redovisade avgörandet med den minderåriga flickan som tagits till Sverige från Slovakien är att faktorer som att ett brottsoffer aldrig varit utomlands tidigare, att denne inte talar språket i det land dit hon tagit sig tillsammans med gärningspersonen, att hon inte haft några egentliga ekonomiska tillgångar och att hon dessutom varit beredd att lämna både barn och familj för att bege sig till ett nytt land med en till stor del för henne okänd man, *inte* ansetts utgöra omständigheter som styrker att gärningspersonen handlat genom ett annat sådant otill-

¹⁷⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 897-12.

¹⁷¹ RH 2010:34.

¹⁷² Jfr. Hudiksvalls tingsrätts dom B 2220-11, där brottsoffren inte fick åtkomst till uppgifterna om hur mycket bär de plockat samt hur mycket pengar detta genererat. Domstolen menade därför att gärningspersonerna utnyttjat brottsoffrens utsatta belägenhet.

¹⁷³ Jfr. Södertörns tingsrätts dom B 11224-09.

¹⁷⁴ Prop. 2001/02:124, s. 35 och prop. 2009/10:152, s. 15.

börligt medel.¹⁷⁵ I fallet med brottsoffret som tagits till Sverige från Litauen i syfte att exploateras för sexuella ändamål diskuterades närmare om vad som kan visa på att det förelagat ett sådant maktförhållande som uppställs i 4 kap. 1 a § BrB. Hovrätten hänvisade till två tidigare avgöranden, i vilka båda tingsrätternas dom ändrats och där gärningarna rubricerats som koppleri och grovt koppleri istället för människohandel. Det första fallet var det ovan nämnda avgörandet med de två gärningspersonerna som agerat i syfte att föra två brottsoffer från Rumänien till Klippan i södra Sverige för att utnyttjas för sexuella ändamål, där hovrätten fann att den omständigheten att ett brottsoffer gett sig iväg till en annan ort inom landet efter att ha fått vetskap om att denne blivit felinformerad om ersättningsvillkoren för dennes prostitution, medför att det *inte* ansågs styrkt att det varit fråga om ett sådant maktförhållande som uppställts i 4 kap. 1 a § BrB.¹⁷⁶ I det andra avgörandet fanns ett liknande resonemang. Avgörandet, som också nämnts ovan, rörde fallet med de två gärningspersonerna som fört ett brottsoffer till Eslöv i syfte att utnyttjas för sexuella ändamål. Hovrätten framhöll i detta fall att den omständigheten att ett brottsoffer saknat både pass och kontakter i Sverige, samtidigt som det stod klart att denne blivit utsatt för ett hänsynslöst agerande från gärningspersonernas sida, *inte heller* inneburit att brottsoffret saknat något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningspersonens handelsåtgärd.¹⁷⁷ Utfallet i avgörandet med brottsoffret som tagits till Sverige från Litauen blev emellertid, mot bakgrund av de två redovisade fallen, att det till följd av att brottsoffrets låga ålder, att denne varit föremål för en allmän påverkbarhet samt att gärningspersonen i egenskap av att ha innehaft en högre position i samhället, därmed varit fråga om ett sådant maktförhållande såsom lagstiftningen uppställer.¹⁷⁸

Ytterligare omständigheter som kan tala för att en gärningsperson handlat genom ett otillbörligt medel är, utifrån det ovan nämnda avgörandet med de två gärningspersonerna som fört ett brottsoffer från Rumänien i syfte att utnyttja denne för sexuella ändamål i Stockholm och Göteborg, bl.a. att ett brottsoffer vilseletts om de ekonomiska villkoren för hennes prostitution, att gärningspersonen varit den som egentligen haft det övergripande ansvaret för hur intäkterna från sexköpen skulle fördelas, att gärningspersonen varit den som dikterat vilka förmåner som brottsoffret blivit erbjuden samt att gärnings-

¹⁷⁵ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 256-10.

¹⁷⁶ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 111-12.

¹⁷⁷ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 897-12.

¹⁷⁸ Svea hovrätts dom B 5309-12.

personen gett brottsoffret vaga löften om att denne kan komma att bli mer delaktig i utvecklingen av framtida verksamheter. I samma avgörande anfördes även att gärningspersonens inställning till brottsoffret, där offret blivit behandlad på ett nedvärderande sätt genom kränkande tillmälen och där gärningspersonen också varit medveten om samt ställt sig likgiltig inför att en annan gärningsperson behandlat brottsoffret illa, också visar på att det förelegat ett maktförhållande såsom lagstiftningen uppställer.¹⁷⁹ Utifrån det ovan redovisade fallet med brottsoffret som tagits från Litauen till Sverige har emellertid den omständigheten att en gärningsperson deltagit i flertalet handelsåtgärder samt innehaft en överordnad roll inom det kriminella nätverk som ansvarat över människohandeln *inte* ansetts utgöra omständigheter som tyder på ett sådant maktförhållande, eftersom denne saknat ett avgörande inflytande över brottsoffrets situation och att denne inte heller tillgodogjort sig en betydande andel av hennes inkomster.¹⁸⁰ I ett avgörande från Stockholms tingsrätt (B 6107-13) har däremot omständigheter kring brottsoffret, såsom att dennes mognadsgrad inte överensstämte med dennes ålder och att hon också visat på en tydlig rädsla för eventuella konsekvenser av valet att sluta prostituera sig, ansetts tala för att det varit fråga om ett sådant maktförhållande som uppställs i 4 kap. 1 a § BrB.¹⁸¹

4.1.3 Exploateringssyfte

Som nämnt i avsnitt 3.2.2 uppställer 4 kap. 1 a § BrB ett särskilt krav på att en gärningsperson handlat med avsiktssyftet att begå människohandel. Det innebär att dennes handelsåtgärder ska ha vidtagits med syftet att brottsoffret ska exploateras (s.k. *exploateringssyfte*) för att straffansvar ska kunna utdömas.¹⁸² Som också framgår av samma avsnitt uppställs ett överskjutande uppsåtsrekvisit i 4 kap. 1 a § BrB, vilket medför att straffansvar kan aktualiseras trots att ett sådant exploaterande som lagstiftningen aldrig tillkommit. Av lagtexten framgår detta genom att det enligt 4 kap. 1 a § BrB förutsätter att gärningspersonen utfört en handelsåtgärd *i syfte* att han eller hon ska *exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte*.

¹⁷⁹ Svea hovrätts dom B 11747-13.

¹⁸⁰ Svea hovrätts dom B 5309-12.

¹⁸¹ Stockholms tingsrätts dom B 6107-13.

¹⁸² Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 41.

Vilka handlingar som kan tala för att en gärningsperson agerat med exploaterings- syfte är, utifrån fallet där två gärningspersoner dömdes för människohandel efter att ha utnyttjat en funktionsnedsatt man, att ha vidtagit åtgärder för att få fram passhandlingar åt ett brottsoffer, att ha stått för samtliga kostnader för brottsoffret vid själva resan till Sverige och att gärningspersonerna och brottsoffret bara känt varandra under en relativt kort tid.¹⁸³ Utifrån fallet med de rumänska pojkarna har hovrätten även ansett att felaktiga uppgifter i fullmakter också kan tala för att gärningspersonerna agerat i syfte att exploatera brottsoffren, i händelse att det förekommit några sådana.¹⁸⁴ Utifrån det ovan redovisade fallet med brottsoffret som exploaterats för sexuella ändamål i Stockholm och Göteborg, har också omständigheter som att ett brottsoffer varit föremål för ett stort antal sexköp och att denne fått överlämna samtliga inkomster från dessa, att gärningspersonerna haft insikt om detta och varit mycket måna om hur stort kapital som sexköpen genererat samt att stora belopp överförts från Sverige till ytterligare en gärningsperson i hemlandet ansetts visa på att ett exploaterings syfte förelegat.¹⁸⁵

I ett uppmärksammat mål från Hovrätten för Västra Sverige (B 2827-12), den s.k. Rosenlundshärvan¹⁸⁶, ändrade hovrätten tingsrättens dom och sänkte fängelsestraffet för samtliga av de åtalade gärningspersonerna. I målet hade totalt sex gärningspersoner åtalats för att ha utnyttjat flertalet rumänska kvinnor i prostitution, varav endast två av gärningspersonerna fälldes för människohandel och grovt koppleri. Kvinnorna var medvetna om att det skulle ta sig till Sverige för att prostituera sig, men under den tid som de befann sig i Sverige hade gärningspersonerna utsatt dem för både våld och hot om våld i syfte att förmå kvinnorna att driva in mer pengar. Trots att det ansågs konstaterat att gärningspersonerna hade vidtagit handelsåtgärder och att de gjort så genom bruk av otillbörliga medel, ansåg tingsrätten att det inte var visat att fyra av de sex gärningspersonerna agerat med avsikten att exploatera kvinnorna. Hovrätten anslöt sig i övrigt till tingsrättens bedömning, med undantag för den ovan nämnda ändringen av påföljder samt rubricering av brotten.¹⁸⁷

I ett annat avgörande från Svea hovrätt (B 9636-10) med två gärningspersoner från Rumänien som misstänktes för människohandel genom att ha låtit deras dotter tigga och

¹⁸³ Svea hovrätts dom B 6263-10.

¹⁸⁴ RH 2010:34

¹⁸⁵ Svea hovrätts dom B 11747-13.

¹⁸⁶ ÅM-A 2013/1731, s. 8

¹⁸⁷ Se Hovrätten för Västra Sveriges dom B 2827-12 med hänvisning till Göteborgs tingsrätts dom B 8184-11 och B 7924-11.

samla tomburkar i Sverige, där åtalet också ogillades av både tingsrätten och hovrätten, ansåg de båda instanserna att den omständigheten att ett barn som hjälper sina föräldrar att försörja sig genom tiggeri inte bör anses innebära den form av utnyttjande eller exploatering som uppställs i 4 kap. 1 a § BrB.¹⁸⁸

Ett särskilt intressant rekvisit avseende exploateringssyftet är de fall där det varit fråga om att brottsoffret utnyttjats för *en annan verksamhet som innebär nödläge*. Omständigheter som talar för att ett brottsoffer varit föremål för en sådan situation är, som tidigare nämnt, att brottsoffret befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är helt tillfällig eller övergående.¹⁸⁹ Bland de avgöranden som redovisas i kapitlet har följande uttalanden gjorts angående detta. I ett avgörande från Hovrätten för Västra Sverige (B 1689-12), där två gärningspersoner rest ner till Serbien med avsikten att hitta en hustru till deras funktionsnedsatte son, ansåg hovrätten att den omständigheten att ett brottsoffer rekryterats genom ett vilseledande av förhållandena kring ingåendet av äktenskapet med sonen, *inte* innebär att brottsoffret varit försatt i nödläge. Detta trots att det varit fråga om en rekrytering av en minderårig flicka i syfte att ingå en relation med sonen.¹⁹⁰ Till detta kan även tilläggas utifrån fallet med den minderåriga flickan som exploaterats i syftet att begå stölder i både Danmark och Sverige, där tingsrätten ansåg att den omständigheten att ett barn förmåtts eller tvingats till att utföra stölder inte innebär ett utnyttjande av dennes nödläge i sig.¹⁹¹

¹⁸⁸ Svea hovrätts dom B 9636-10 som fastställde Stockholms tingsrätts dom B 14880-10.

¹⁸⁹ Prop. 2003/04:111, s. 67.

¹⁹⁰ Hovrätten för Västra Sveriges dom B 1689-12.

¹⁹¹ Attunda tingsrätts dom B 1267-07.

5 Diskussion

I kapitlet följer en diskussion utifrån materialet som redovisats i de övriga kapitlen ovan. Utgångspunkten för kapitlet är att besvara de två frågeställningarna som angetts i uppsatsen inledande del, där den första berör frågan om vilket eller vilka rekvisit i 4 kap. 1 a § BrB som medför svårigheter vid tolkningen och tillämpningen av bestämmelsen. Den andra frågeställningen behandlar i sin tur frågan om vilka ändringar i lagstiftningen som skulle bidra till att skapa bättre förutsättningar för en mer ändamålsenlig tolkning och tillämpning av 4 kap. 1 a § BrB. Detta sker först genom ett avsnitt där diskussionen riktas in på en allmän analys av de problem som jag har uppmärksammat vid en närmare granskning av materialet. Diskussionen fortsätter sedan i de nästkommande avsnitten med en närmare redogörelse för vilka ändringar som är lämpliga att överväga i syfte att skapa en mindre svårtillämpad lagstiftning. Den nästföljande delen av kapitlet är uppdelad i fyra avsnitt, där syftet är att granska vilka ändringar som bör göras utifrån varje enskilt moment i lagstiftningen. Kapitlet avslutas sedan med ett avsnitt om övriga kommentarer som bör belysas i diskussionen.

5.1 Problem vid tolkningen och tillämpningen av gällande rätt

5.1.1 Översikt

Enligt min mening har det ovan redovisade materialet visat på flera faktorer som bidrar till att bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB är en svårtillämpad lagstiftning. Det gäller framförallt de två momenten otillbörliga medel och det s.k. exploateringssyftet samt kravet på att det ska ha förelegat ett orsakssamband mellan att en gärningsperson företagit en handelsåtgärd genom ett otillbörligt medel i syfte att låta ett brottsoffer exploateras. Kritiken mot utformningen av 4 kap. 1 a § BrB är i sig inte ny, utan har lyfts fram vid ett antal tillfällen.¹⁹² En närmare analys av detta följer nedan.

Samtidigt har det till viss del varit svårt att fastställa hur stor inverkan varje enskilt moment har för tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB, eftersom bestämmelsen inte varit föremål för prövning i särskilt hög utsträckning. Denna problematik är inte

¹⁹² Se t.ex. Jareborg, N & Friberg, S, *Brotten mot person och förmögensbrotten*, s. 44 och prop. 2009/10:152, s. 14 – 27.

heller i sig någon ny företeelse. Som exempel kan nämnas från den ovan nämnda rapporten från Åklagarmyndigheten, där det uppmärksammats att det är få ärenden som faktiskt leder till åtal samt, om så väl varit fallet, att det tillhör mer regel än undantag att de misstänkta gärningspersonerna blivit fällda för andra brott än just människohandel.¹⁹³ Ytterligare ett exempel som visat på samma problematik är utredningen från Länsstyrelsen i Stockholms län om barn som kan ha blivit utsatta för människohandel, där endast två av tio åtal lett till att gärningspersonerna fällts för detta. Till detta kan också tilläggas att det totala antalet polisanmälningar där det förelåg brottsmisstankar om människohandel under den undersökta perioden var sammanlagt 68 stycken.¹⁹⁴

Utifrån det som tillförts ovan kan det givetvis ifrågasättas om det är möjligt att dra några generella slutsatser av det material som presenterats i uppsatsen. Trots detta anser jag att det redovisade materialet i kapitlet ovan ändå gör det möjligt att föra en diskussion om vilka rekvisit i lagstiftningen som bör ses över. Nedan följer en uppdelad diskussion utifrån varje enskilt moment där jag för fram ytterligare aspekter av problematiken.

5.1.2 Tolkning och tillämpning av rekvisitet om handelsåtgärder

Vad gäller tolkningen och tillämpningen av det första momentet om de s.k. handelsåtgärderna i 4 kap. 1 a § BrB, visar de utvalda rättsfallen som redovisats i kapitlet ovan att det inte nödvändigtvis är detta rekvisit som medfört särskilda tolknings- och tillämpningssvårigheter.¹⁹⁵ Ett exempel som visar på detta gäller rekvisitet rekrytering, där en sådan har ansetts kunna förekomma trots att det inte varit fråga om likartade omständigheter.¹⁹⁶ Detsamma gäller rekvisiten överföra, inhysa eller ta emot, där tre av de ovan redovisade rättsfallen visar att åtgärderna ofta utgör en del av de situationer där en gärningsperson rekryterat ett brottsoffer.¹⁹⁷

Även om det första momentet i 4 kap. 1 a § BrB inte skulle bli föremål för en revidering bör det inte gå helt obemärkt förbi enligt min mening. Momentet har egentligen inte inneburit några vidare svårigheter för tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB, men vissa problem har ändå uppmärksammats. Ett exempel på en handelsåtgär-

¹⁹³ ÅM-A 2013/1731, s. 5.

¹⁹⁴ Lst Rapport 2012:27, s. 27.

¹⁹⁵ Se t.ex. Svea hovrätts dom B 6263-10 som hänvisar till Södertörns tingsrätts dom B 11224-09 och Svea hovrätts dom B 5971-10 som hänvisar till Solna tingsrätts dom B 421-08, där domstolarna redogjort närmare för vad som utgör en handelsåtgärd.

¹⁹⁶ Jfr. Svea hovrätts dom B 5309-12 och B 6263-10.

¹⁹⁷ Jfr. Hudiksvalls tingsrätts dom B 2220-11 samt Hovrätten över Skåne och Blekinges domar B 256-10 och B 111-12.

gärd som kan vålla vissa svårigheter för tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB är rekvisitet transporter, där omständigheterna i det enskilda fallet kan tala både för och mot att en sådan faktiskt ägt rum.¹⁹⁸ Enligt min mening kan det därför vara en god idé att diskutera de förslag om lämpliga åtgärder som presenterats i tidigare utredningar. Jag har därför valt att ta med en redogörelse för dessa förslag, vilket följer nedan i avsnitt 5.3.

5.1.3 *Otillbörliga medel och behovet av en närmare definition*

I kontrast till det första momentet i 4 kap. 1 a § BrB, föreligger ett desto större behov av att granska lagstiftningens andra moment. I mitt tycke är det otillbörlighetsrekvisitet som vållat särskilda svårigheter för hur bestämmelsen 4 kap. 1 a § BrB ska tolkas respektive tillämpas. En redogörelse för momentet har behandlats både i avsnitt 3.2.2 och 4.1.2, där det framförallt har varit svårt att fastställa vilka omständigheter som visar på att ett maktförhållande upprättats mellan en gärningsperson och ett brottsoffer. Ett exempel som visar på denna problematik är i fallet med brottsoffret som tagit till Sverige från Litauen, där hovrätten konstaterade att det råder oklarheter beträffande hur otillbörlighetsrekvisitet ska tolkas och tillämpas.¹⁹⁹ Problematiken har till viss del även redovisats i de fall där domstolarna haft att avgöra om en gärningsperson vidtagit en handelsåtgärd genom ett olaga tvång. Som exempel på detta kan hänvisas till fallet med barnflickorna²⁰⁰ samt det s.k. bärplockarfallet²⁰¹.

Anledningen till att rekvisitet medför särskilda tolknings- och tillämpningssvårigheter kan till viss del även bero på det krav som bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB uppställer på att det ska ha förelegat ett orsakssamband mellan att gärningspersonen vidtagit en handelsåtgärd genom bruk av ett otillbörligt medel.²⁰² Som framförts i avsnitt 3.2.2. ger förarbetena viss vägledning till vilka omständigheter som kan tala för att en gärningsperson företagit en handelsåtgärd genom ett sådant medel. Samtidigt framgår det inte något mer om vilka faktorer som domstolarna särskilt bör beakta vid bedömningen om omständigheterna varit sådana att offret inte har haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig handelsåtgärden.²⁰³ Frågan är därmed

¹⁹⁸ Se Svea hovrätts dom B 5971-10.

¹⁹⁹ Svea hovrätts dom B 5309-12.

²⁰⁰ Se Svea hovrätts dom B 5971-10.

²⁰¹ Se Hudiksvalls tingsrätts dom B 2220-11.

²⁰² Prop. 2009/10:152, s. 59.

²⁰³ Jfr. prop. 2009/10:152, s. 60.

om det är en god idé att förtydliga rekvisitet ytterligare. En kritik mot att införa ett sådant förtydligande skulle kunna vara att det är svårt att fastslå vilka faktorer som typiskt sett utmärker ett sådant maktförhållande och detta inte skulle bidra till att lagstiftningen blev mindre svår att tolka respektive tillämpa.

I samband med att bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB skulle implementeras, förordade regeringen att termen otillbörlighet skulle införas i lagstiftningen i syfte att täcka in flertalet former av missbruk av brottsoffer. Regeringen ansåg även att en närmare tolkning av vilka omständigheter som talar för att ett sådant missbruk förelegat därmed bör överlämnas åt rättstillämpningen.²⁰⁴ Att domstolarna har möjlighet att bedöma om det varit fråga om ett sådant maktförhållande som rekvisitet kräver, kan givetvis bidra till en ökad flexibilitet att kunna avgöra i det enskilda fallet. Omständigheterna skiljer sig från fall till fall, vilket talar för att förutsättningarna för ett visst tolkningsutrymme ändå bör finnas. Utifrån de avgöranden som redovisats i avsnitt 4.1.2 är frågan om det utrymme som överlämnats åt rättstillämpningen faktiskt har bidragit till en enklare tillämpning, mot bakgrund av att antalet åtal samt antalet avgörande om människohandel har varit så pass få. Enligt min mening finns därmed anledning att göra en översyn av rekvisitet i syfte att ytterligare förtydliga vad som avses. Som ett tillägg till detta har rekvisitet även utgjort en stor del av orsaken till att behovet av ett avgörande från HD förstärkts, vilket också kan tala för att en översyn är nödvändig.²⁰⁵ Av de anledningar som presenterats ovan är det enligt min mening visat att en revidering av rekvisitet bör göras, med särskilt fokus på hur otillbörlighetsrekvisitet bör definieras.

5.1.4 Exploateringssyftet och dess påverkan

Utöver otillbörlighetsrekvisitet har även kravet på att en gärningsperson ska ha agerat med avsikt att exploatera ett brottsoffer varit ett av de tre momenten som visat på särskilda tolknings- och tillämpningssvårigheter. Problemen uppstår till viss del eftersom lagstiftningen uppställer ett så pass högt krav på att det ska vara visat att gärningspersonen agerat med avsikt att låta ett brottsoffer exploateras. Det överskjutande uppsåtsrekvisit som uppställs i 4 kap. 1 a § BrB kan även utgöra en faktor som bidrar till de svårigheter som uppstår. Exempel som visat på denna problematik är fallen med de rumänska pojkarna samt Rosenlundshärvan.²⁰⁶

²⁰⁴ Prop. 2001/02:124, s. 25.

²⁰⁵ Se resonemanget kring detta i Svea hovrätts dom B 5309-12.

²⁰⁶ RH 2010:34 och Hovrätten för Västra Sveriges dom B 2827-12.

Om det är möjligt att utdöma straffansvar för människohandel trots att ett exploaterande inte kommit till fullbordan, samtidigt som det ska vara styrkt att gärningspersonens avsikt varit att begå människohandel, uppstår frågan om det är optimalt att låta lagstiftningen vara utformad på detta sätt. Enligt min mening kan det i praktiken medföra att det är nödvändigt att brottsoffret faktiskt blivit utsatt för ett exploaterande för att det ska anses styrkt att gärningspersonen agerat med ett sådant avsiktssuppsåt som lagstiftningen uppställer, vilket till viss del också visats i fallet med de två rumänska pojkarna.²⁰⁷ Frågan är därför om det kan vara lämpligt att införa ett generellt uppsåtsrekvisit i syfte att underlätta för uppsåtsprövningen. En diskussion kring detta följer i avsnitt 5.5 nedan.

5.2 Utgångspunkter för en eventuell revidering av 4 kap. 1 a § BrB

Frågan om vilka ändringar som är lämpliga i syfte att skapa bättre förutsättningar för en mer ändamålsenlig tolkning och tillämpning av 4 kap. 1 a § BrB, kräver i första hand en redogörelse för vilka utgångspunkter som en sådan ändring bör baseras på. Som redovisats i avsnitt 3.1 är det mest centrala instrumentet som påverkat utformningen av 4 kap. 1 a § BrB det s.k. Palermoprotokollet som Sverige lät underteckna år 2000.²⁰⁸ Liksom nämnt i samma avsnitt är ändamålen med protokollet att *förebygga och bekämpa människohandel med ett särskilt fokus på kvinnor och barn, att skydda och bistå offren samt att främja det internationella samarbetet för att uppnå dessa syften*.²⁰⁹ Palermoprotokollet är också ett rättsligt bindande instrument, vilket medför att de länder som ratificerat den konvention som protokollet tillhör även åtar sig skyldigheten att införa rättsliga sanktioner mot människohandel.²¹⁰

Utöver Palermoprotokollets riktlinjer bör även nämnas det direktiv som tillkommit efter det rambeslut som EU vidtagit i kampen mot människohandel, där syftet med direktivet är att fastställa minimiregler om fastställande av brottsrekvisit och påföljder på området människohandel, att stärka förebyggande åtgärder mot människohandel samt säkerställa skydd för brottsoffren.²¹¹ De båda instrumenten delar flera likheter i mångt och mycket, där Palermoprotokollet också haft en stor inverkan för hur direktivet

²⁰⁷ RH 2010:34.

²⁰⁸ SOU 2001:14, s. 419.

²⁰⁹ SOU 2001:14, s. 432.

²¹⁰ Prop. 2001/02:99, s. 6 samt Palermoprotokollets art. 2).

²¹¹ Dir. 2011/36/EU, art. 1.

har utformats.²¹² Liksom nämnt i avsnitt 3.1.2 påverkar även Sveriges medlemskap i EU behovet av en nationell lagstiftning om människohandel, både genom det ovan nämnda direktivet men också genom art. 5.3 i den s.k. Stadgan. Utöver det ovan sagda framgår även av ett antal avgöranden från Europadomstolen att människohandel också omfattas av art. 4 EKMR, vilket också bidragit till att Palermoprotokollet fått ett ökat inflytande över de nationella bestämmelserna om människohandel.²¹³

Genom samtliga av de ovan nämnda instrumenten kan konstateras att det föreligger ett krav på att samtliga länder som åtagit instrumenten ska införa en nationell lagstiftning om människohandel samt att Palermoprotokollet bör utgöra det centrala ramverket för hur en sådan lagstiftning ska utformas. Enligt min mening är det därmed utrett att det föreligger ett behov av en nationell lagstiftning om människohandel som säkerställer att de ändamål som protokollet ger uttryck för kan uppnås. Frågan om *hur* en sådan lagstiftning bör utformas är däremot inte klarlagd. Det gäller t.ex. kravet på uppsåt och hur ett sådant rekvisit bör formuleras. Varken Palermoprotokollet eller EU-direktivet fastslår något sådant krav, vilket kommenterats ovan i avsnitt 3.1.1 och 3.1.2. Utgångspunkten för en revidering av bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB bör ändå vara de ändamål som uppställs i Palermoprotokollets art. 2), till följd av protokollets betydelse för hur en lagstiftning om människohandel bör utformas. Nedan följer en uppdelad diskussion utifrån de tre momenten i syfte att belysa vilka argument som talar för respektive mot en ändring av varje enskilt moment.

5.3 Angående de s.k. handelsåtgärderna

Vad gäller frågan om behovet av att revidera det första momentet om de s.k. handelsåtgärderna i 4 kap. 1 a § BrB är min bedömning att det inte föreligger några egentliga skäl att vare sig lägga till, ta bort eller på annat sätt ändra detta. Momentet täcker många av de åtgärder som typiskt sett förekommer vid fall av människohandel, vilket även går att utläsa till viss del från de ovan redovisade avgörandena i avsnitt 4.1.1. I händelse att en revidering av lagstiftningen skulle bli av, kan emellertid diskuteras vilka förslag på lämpliga ändringar avseende handelsåtgärderna som kan vara aktuella. Jag har därför valt att analysera de tidigare förslag som jag funnit i det granskade materialet i kapitlen ovan.

²¹² Dir. 2011/36/EU, p. 9 och p. 13.

²¹³ Se Rantsev. vs. Cyprus and Russia och M & Others vs. Italy and Bulgaria.

I den utredning som gjordes inför den senaste revideringen av brottsbestämmelsen om människohandel förelåg en diskussion om att göra ett tillägg om s.k. kontrollerande åtgärder i 4 kap. 1 a § BrB. Det handlar om de situationer där en gärningsperson t.ex. spärrat in ett brottsoffer eller tagit hand om dennes pass- och identitetshandlingar eller dylikt, där gärningen syftat till att begränsa brottsoffrets rörelsefrihet. Kravet från utredarens synpunkt var att en bedömning ska göras utifrån samtliga omständigheter samt att det ska föreligga ett orsakssamband mellan åtgärden och uppkomsten av kontroll.²¹⁴ Ett ytterligare förslag på lämpliga ändringar som lagts fram är övervägandet om att låta införa en eller flera alternativa straffbestämmelser till 4 kap. 1 a § BrB som berör tvångsarbete och utnyttjande av arbetskraft.²¹⁵ Enligt min mening kan införandet av fler handelsåtgärder, antingen genom ett direkt införande eller genom en uppdelning enligt ovan, bidra till att inte tillräcklig vikt läggs på att få till stånd en lagstiftning som säkerställer att människohandel bekämpas på ett adekvat sätt och som även underlättar för det internationella samarbetet mot handeln. Det kan också leda till svårigheter med att garantera att fler bestämmelser verkligen ger de effekter som eftersträvas.²¹⁶

Argumentet om att låta införa fler bestämmelser är i sig inte nytt utan behandlades redan vid den första revideringen av lagstiftningen, där regeringen ansåg att en uppdelning skulle vara problematik, dels eftersom det bidrar till svårigheter i de fall där ett brottsoffer varit föremål för flera former av människohandel, dels då det försvårar för möjligheten att skapa ett effektivare verktyg som de brottsbekämpande myndigheterna kan ha användning för.²¹⁷ En uppdelning blev därmed aldrig aktuell, men det betyder dock inte att diskussionen om att införa ytterligare lagstiftningar inte är nödvändig. Ett argument för en sådan lösning skulle möjligen vara att det kan hjälpa till att täcka igen de luckor som har visat sig finnas med gällande rätt. Min bedömning är emellertid, utifrån det som anförts ovan, att en sådan uppdelning inte skulle underlätta för brottsbekämpningen mot människohandel och att rekvisitet därmed bör kvarstå som det gör.

²¹⁴ SOU 2008:41, s. 105 – 108.

²¹⁵ Lst. Rapport 2014:10, s. 10.

²¹⁶ Jfr. diskussionen om bakomliggande ideologier vid kriminalisering i Asp, P, m.fl., *Kriminalrättens grunder*, s. 55 f.

²¹⁷ Prop. 2003/04:111, s. 47.

5.4 Ändring av otillbörlighetsrekvisitet

Som nämnt i avsnitt 5.1.3 bör en särskild översyn göras avseende det andra momentet om otillbörliga medel i 4 kap. 1 a § BrB. Frågan som uppstår emellertid är vilka kriterier som bör gälla vid en eventuell revidering av rekvisitet. Eftersom jag anser att det är utifrån de ändamål som uppräknas i Palermoprotokollets art. 2 som rekvisitet bör utformas, bör diskussionen enligt min mening fokusera på själva definitionen av vad som utgör ett otillbörligt medel. Syftet med detta är att diskutera hur rekvisitet kan bidra till att de ändamål som Palermoprotokollet uppställer efterlevs. Att otillbörlighetsrekvisitet genomgår en översyn är emellertid inte tillräckligt i mitt tycke. Orsaken till detta är att för de fall där ett brottsoffer varit under 18 år, där det inte föreligger något krav på att en gärningsperson handlat genom ett otillbörligt medel, visar de redovisade avgörandena ovan att det fortfarande föreligger svårigheter vid tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB. Mer om detta följer i avsnitt 5.5.

Ett av de särdrag som utmärker människohandel är inslaget av tvång, våld och andra gärningar som alla innebär en form av kränkning mot brottsoffrens frihet och personliga integritet. Av de avgöranden som redovisats i kapitlet ovan har omständigheterna ofta inkluderat någon form av övertag av brottsoffrets självbestämmanderätt, där brottsoffret också haft svårare att sätta sig emot när övertagandet väl sker. Att lagstiftningen uppställer ett särskilt krav på att det ska ha förelegat ett orsakssamband mellan en vidtagen handelsåtgärd och ett otillbörligt medel förefaller inte helt ologiskt, sett ur denna aspekt. De situationer där brottsoffret har kontroll över den rådande situationen och därmed har möjlighet att ta sig ur denna på ett adekvat sätt, bör därför inte kunna klassas som människohandel av den anledningen. Orsakssambandet fyller på så sätt en viktig funktion för bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB kravet bör därmed finnas kvar.

De svårigheter som jag uppmärksammat av det material som redovisats i kapitlet ovan handlar i mitt tycke om hur den gällande bestämmelsens utformning bidrar till att skapa en form av tröskel som är svår att nå upp till. Som nämnts i avsnitt 3.2.1 utgör det maktförhållande som ska ha förelegat mellan gärningspersonen och brottsoffret en av de centrala delarna för bedömningen om ansvar ska utdömas för människohandel, vilket medför att en gärningsperson genom bruket av ett otillbörligt medel ska ha bemästrat brottsoffrets fria och verkliga vilja.²¹⁸ Det är således inte tillräckligt att det är styrkt att det förelegat ett samband mellan att gärningspersonen företagit en handelsåtgärd genom

²¹⁸ Prop. 2009/10:152, s. 15.

ett otillbörligt medel. Vad som därmed bör granskas närmare är det faktum att lagstiftaren inte tydligare definierat innebörden av vad som utgör ett maktförhållande samt om hur otillbörlighetsrekvisitet ska förstås. I avsnittet nedan följer en närmare diskussion kring detta.

5.4.1 *Behovet av otillbörlighetsrekvisitet*

Utifrån det som diskuterats ovan är min bedömning att en diskussion också bör föras om behovet av ett otillbörlighetsrekvisit samt hur begreppet otillbörlighet bör definieras. Det är emellertid inte första gången som rekvisitet varit föremål för en liknande granskning. Lagrådet har t.ex. tidigare ställt sig kritisk till att ordet otillbörligt togs med i bestämmelsen, eftersom den ansåg att det skulle medföra att lagstiftningen inte uppfyllde kravet på klarhet och tydlighet som är särskilt gällande för strafflagstiftningar.²¹⁹ En aspekt som också lyftes fram inför den första revideringen av 4 kap. 1 a § BrB var att otillbörlighetsrekvisitet riskerar att flytta fokus från gärningspersonens agerande till brottsoffrets bakgrund och situation.²²⁰

En första aspekt på hur otillbörlighetsrekvisitet bör utformas berör frågan om det är nödvändigt att ha med i ett sådant rekvisit i 4 kap. 1 a § BrB. Redan inför den första revideringen av lagstiftningen ställde sig regeringen skeptisk till ett förslag om att ersätta kravet på att gärningspersonen ska ha utfört en handelsåtgärd genom ett otillbörligt medel.²²¹ Detta var i samband med diskussionen om borttagandet av det ovan nämnda kontrollrekvisitet som 4 kap. 1 a § BrB omfattades av tidigare.²²² Diskussionen om borttagandet av otillbörlighetsrekvisitet rörde behovet av att få fram en mer effektiv rättstillämpning, eftersom flertalet instanser uttalat sig om svårigheterna med att bevisa att en gärningsperson handlat genom ett otillbörligt medel. Instanserna hade även uttalat att det fanns risk att fokus riktas mot att bedöma utifrån brottsoffrets bakgrund och situation, istället för mot gärningspersonens agerande.²²³ Orsaken till att rekvisitet blev kvar var med hänvisning till det överskjutande uppsåtsrekvisit som 4 kap. 1 a § BrB uppställer, där regeringen menade att en avsaknad av ett otillbörlighetsrekvisit skulle

²¹⁹ Prop. 2001/02:124, s. 55.

²²⁰ Prop. 2003/04:111, s. 57.

²²¹ Prop. 2003/04:111, s. 56 f.

²²² Prop. 2003/04:111, s. 57.

²²³ Prop. 2003/04:111, s. 57.

leda till att bestämmelsen inte blir tillräckligt avgränsad mot t.ex. försök till koppleri eller grovt koppleri.²²⁴

Samtidigt framstår inte förslaget om att låta rekvisitet bortfalla som obefogat. I utredningen inför den senaste revideringen av lagstiftningen fördes en liknande diskussion gällande otillbörlighetsrekvisitet. Det rörde bl.a. kritik mot att rekvisitet inte är utformat på ett sätt som ligger i linje med hur människohandeln ofta är organiserad i verkligheten, vilket innebär att lagstiftningen halkar efter ur effektivitetssynpunkt. Det gäller särskilt rekvisiten *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* samt *annat sådant otillbörligt medel*. Enligt de åklagare som uttalat sig i utredningen utgör rekvisitet en bidragande faktor till att det föreligger problem med att styrka att en gärningsperson upprättat ett sådant maktförhållande till brottsoffret såsom lagstiftningen uppställer. De riktlinjer som angetts i förarbetena beskriver fall som åklagarna menar inte förekommer särskilt ofta. Ett sådant maktförhållande som uppställs i 4 kap. 1 a § BrB är ofta mer komplicerat än så och är något som gärningspersonen bygger upp under en längre tid genom att vidta flera handlingar mot brottsoffret, som var och en sedd för sig inte kan ses som särskilt våldsamma eller ingripande.²²⁵

Utöver det som presenteras ovan bör även belysas om vilken funktion begreppet otillbörlighet fyller för straffbestämmelsen om människohandel. Otillbörlighet som begrepp brukar generellt sett användas i syfte att markera att det finns goda skäl att inte tillåta en viss gärning.²²⁶ Otillbörlighet som rekvisit finns angivet i åtskilliga bestämmelser, t.ex. i 4 kap. 4 § st. 1 BrB om olaga hot, 6 kap. 12 § st. 1 BrB om koppleri samt 9 kap. 6 a § st. 1 p. 1 BrB om penninghäleri. I 4 kap. 4 st. 1 § BrB utgör otillbörlighetsrekvisitet ett sätt att avgränsa bestämmelsen till de fall där ett hot inte varit av den grad att det inte bör tillåtas. Om syftet varit att t.ex. skada eller att nå oskäligen ekonomisk vinning kan detta anses som ett otillbörligt tvång. Däremot bör det inte vara fråga om ett sådant tvång när en gärningsperson t.ex. hotar om åtal eller att korrigera ett missförhållande som hotet avser.²²⁷ I bestämmelsen om koppleri i 6 kap. 12 § st. 1 BrB utgör otillbörlighet också ett sätt att avgränsa bestämmelsen till de fall där en gärningsperson berett sig en normal handelsvinst vid försäljning eller att denne tagit betalt för en transport enligt normal taxa. Rekvisitet avser istället de fall där en

²²⁴ Prop. 2003/04:111, s. 58.

²²⁵ SOU 2008:41, s. 96 – 100.

²²⁶ Asp, P, m.fl., *Kriminalrättens grunder*, s. 352.

²²⁷ Jareborg, N & Friberg, S, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, s. 48.

gärningsperson fått ta del av olika fördelar, mot eller utan betalning, som står i missförhållande till det som gärningspersonen motpresterat.²²⁸ Likadant fyller även otillbörlighetsrekvisitetet i 9 kap. 6 a § st. 1 p. 1 BrB den funktionen att t.ex. normala och vardagliga transaktioner eller att någon tillåts att sätta in pengar på ens eget bankkonto utgör omständigheter som inte omfattas av bestämmelsen. Att föra över tillgångar till bankkonton i utlandet, att låna ut sina identitetshandlingar i syfte att agera bulvan eller att medverka i skentransaktioner omfattas emellertid av 9 kap. 6 a § st. 1 p. 1 BrB, eftersom dessa gärningar bör anses som otillbörliga.²²⁹

Mot bakgrund av det som anförts ovan bör begreppet otillbörlighet förstås som ett sätt att avgränsa bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB till de handlingar som är att anse som människohandel. Att låta rekvisitetet bortfalla skulle kunna innebära svårigheter att fastställa vilka gärningar som faller utanför bestämmelsens tillämpningsområde, eftersom det första momentet om handelsåtgärder omfattar så pass många gärningar. Argumentet är i sig inte nytt, utan har lyfts fram bl.a. i den utredning som låg till grund för den senaste revideringen av lagstiftningen.²³⁰ Begreppet fyller därmed en viktig funktion och är fortfarande betydelsefullt i mitt tycke, eftersom det bidrar till att särskilja bestämmelsen om människohandel från andra brottsbestämmelser. Vad som däremot är av betydelse för en eventuell revidering av rekvisitetet är att det görs en tydligare definition av vad otillbörlighetsrekvisitetet innefattar.²³¹

Med hänsyn till syftena bakom Palermoprotokollets art. 2) kan otillbörlighetsrekvisitetet enligt min mening utgöra ett hinder för att uppfylla dessa såsom 4 kap. 1 a § BrB är utformad för närvarande. Risken kan bli att rättstillämpningen lägger alltför stor vikt åt att brottsoffren ska redogöra för om ett maktförhållande uppstått och hur detta sett ut mellan denne och gärningspersonen. Med hänvisning till Palermoprotokollets art. 3 a) utgör otillbörlighetsrekvisitetet en väsentlig del av själva definitionen av människohandel, vilket också talar för att rekvisitetet bör kvarstå. Mitt förslag är därmed att istället utöka definitionen av otillbörlighetsrekvisitetet på ett sätt som gör att det ligger i linje med de handlingar som uppräknas i den ovan nämnda artikeln. Ett längre resonemang kring detta följer nedan.

²²⁸ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 111.

²²⁹ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 224.

²³⁰ SOU 2008:41, s. 98 och prop. 2009/10:152, s. 15.

²³¹ Jfr. SOU 2008:41, s. 97 om den kritik som riktats från åklagarhåll.

5.4.2 Förslag om ytterligare anpassning till Palermoprotokollet

Liksom nämnt ovan bör Palermoprotokollet vara utgångspunkten för hur otillbörlighetsrekvisitet ska vara utformat i den svenska lagstiftningen mot människohandel. Enligt protokollets art. 3 a) är definitionen av otillbörliga medel att en handelsåtgärd ska ha skett antingen genom *våld* eller *hot om våld* eller *någon form av tvång*, genom *bortrövande*, *bedrägeri*, *vilseledande*, *maktmissbruk* eller genom att personerna befunnit sig i en *särskilt utsatt situation*, genom att *ha gett eller mottagit betalning eller andra förmåner för att förmå dessa personer att samtycka till att råda under gärningspersonens kontroll*.²³² I jämförelse med hur otillbörlighetsrekvisitet i 4 kap. 1 a § BrB är konstruerat visar detta att Palermoprotokollets definition av otillbörliga medel är väsentligt bredare, eftersom artikeln tar upp fler begrepp som en gärningsperson kan ha handlat genom. Som nämnt i avsnitt 3.1.1 gäller enligt protokollets tolkningsunderlag att för de situationer där ett brottsoffer befunnit sig i en *särskilt utsatt situation*, ska med detta förstås att brottsoffret inte haft något annat verkligt eller acceptabelt alternativ än att underkasta sig den form av människohandel som denne blivit utsatt för.²³³

En särskild granskning bör också gälla det faktum att den inte heller redogjort för vilka faktorer som domstolen ska beakta särskilt vid bedömningen av om det förelegat ett orsakssamband mellan bruket av det otillbörliga medlet och att ett brottsoffer underkastat sig den vidtagna handelsåtgärden från gärningspersonens sida. Ett sätt att tydliggöra detta kan vara genom att införa två särskilda rekvisit om t.ex. *maktmissbruk* eller en *särskilt utsatt situation* i 4 kap. 1 a § BrB (se Bilaga A nedan). Alternativet till detta är att de två rekvisiten istället får utgöra en del av det redan befintliga rekvisitet om ”annat sådant otillbörligt medel”. Detta skulle i sin tur kunna bidra till att ge viss vägledning om vilka faktorer som kan tyda på att en gärningsperson företagit en handelsåtgärd genom ett sådant medel.

Med begreppet maktmissbruk kan detta exempelvis ha förelegat när ett brottsoffer aldrig varit utomlands tidigare, när denne inte talar språket i landet dit han eller hon tagit sig till tillsammans med gärningspersonen, när brottsoffret inte haft några egentliga ekonomiska tillgångar och dessutom har varit beredd att lämna sin familj för att bege sig till ett nytt land med en till stor del för honom eller henne okänd gärningsperson.

²³² Direkt översättning från United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, s. 41.

²³³ Direkt översättning från Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, s. 347.

Dessa faktorer bör i mitt tycke kunna anses tillräckliga för att visa på att det varit fråga om ett sådant otillbörligt medel.²³⁴ Vad gäller rekvisitet särskilt utsatt situation bör detta kunna gälla för de fall där brottsoffret p.g.a. av sin låga ålder varit föremål för en allmän påverkbarhet och där också gärningspersonens ställning, antingen inom den kriminella verksamheten eller i samhället i övrigt, därmed kan anses ha försatt brottsoffret i sådant läge att det ska anses som en form av beroendeställning.²³⁵ Samtliga av de ovan nämnda omständigheter kan i sin tur utgöra faktorer som visar på att det varit fråga om en sådan situation där brottsoffret inte haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningspersonens vilja. Syftet är även, som nämnts ovan, att kunna ge rättstillämpningen mer vägledning att bedöma vad som kan utgöra ett sådant maktförhållande som lagstiftningen uppställer. Orsaken till detta är, enligt min mening, att begreppet otillbörlighet fortfarande bör syfta på att omständigheterna ska visa att brottsoffret inte haft något annat verkligt eller reellt val än att underkasta sig handelsåtgärden, med skillnaden att rekvisitet nu får en tydligare utformning.

5.5 Frågan om revidering av kravet på avsiktssuppsåt

5.5.1 Om det överskjutande uppsåtsrekvisit

Som nämnts i avsnitt 5.1.4 utgör också exploateringssyftet i 4 kap. 1 a § BrB enligt min mening ett av de tre momenten där en särskild översyn är nödvändig. Orsaken till detta är det högt ställda uppsåtskrav som bestämmelsen uppställer. Som nämnt i avsnitt 3.2.2 är ett av kraven för att människohandelsbestämmelsen ska vara tillämplig att gärningspersonen handlat *i syfte* att begå människohandel, vilket orsakat särskilda svårigheter för tolkningen och tillämpningen av lagstiftningen. Ett exempel som visar på detta är i det ovan nämnda överklagandet från RÅ, där rekvisitet lyfts fram som en av orsakerna till denne begärt prövningstillstånd hos HD. RÅ anser nämligen att det förelegat ett exploateringssyfte hos gärningspersonerna som inneburit att avsikten hos dessa varit att utsätta målsäganden för sexuell exploatering eller på annat sätt utnyttjas i en situation som inneburit nödläge, där hovrätten gjorde en annan bedömning.²³⁶ Det finns därför goda skäl att analysera det särskilda krav på uppsåt som bestämmelsen om människohandel uppställer.

²³⁴ Jfr. Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 256-10, där omständigheterna inte ansågs tillräckliga för att styrka att gärningspersonen agerat genom ett otillbörligt medel.

²³⁵ Jfr. Svea hovrätts dom B 5309-12 där omständigheterna inte ansågs tala för att det varit fråga om människohandel.

²³⁶ ÅM 2012/6840 s. 7.

Vid en jämförelse med de ovan anförda ändamålen som finns angivna i Palermo-protokollets art. 2) är frågan om ett överskjutande uppsåtsrekvisit underlättar för att lagstiftningen ska uppnå dem. Som nämnt i avsnitt 3.1.1 uppställer Palermoprotokollet ett krav på samtliga medlemsländer att kriminalisera uppsåtliga brott som utgör en del av människohandel. Utöver detta ger Palermoprotokollet inga närmare anvisningar för hur uppsåtsrekvisitet ska utformas. Hur staterna som ratificerat protokollet väljer att definiera kravet på uppsåt står därmed fritt för dessa att bestämma.²³⁷ Av den anledningen är min bedömning att en särskild översyn av rekvisitet bör göras samt att utgångspunkten för detta bör vara hur exploateringssyftet bör utformas för att svara mot de ändamål som Palermoprotokollet ger uttryck för.

Som nämnt i avsnitt 3.2.2 innebär kravet på ett s.k. överskjutande uppsåtsrekvisit i förenklade ordalag att brottet anses fullbordat redan när det är styrkt att gärningspersonen agerat med syftet att ett brottsoffer ska exploateras.²³⁸ Rekvisitet syftar således till att utreda om en gärningsperson haft uppsåt till att en viss följd ska inträffa och denne således kan hållas ansvarig, även om den åsyftade följden aldrig inträffat.²³⁹ Generellt brukar samtliga av de tre uppsåtsformerna avsikt, insikt och likgiltighet vara aktuella för prövningen av ett överskjutande uppsåtsrekvisit, vilket t.ex. är det gällande vid prövning av människorov enligt 4 kap. 1 § BrB²⁴⁰ eller vid grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § st. 2 BrB²⁴¹. Så är dock inte fallet vid människohandel, vilket också gett upphov till särskild kritik.²⁴² En närmare diskussion angående detta följer nedan i avsnitt 5.5.2.

Utifrån det som nämnts ovan kan diskuteras om det är nödvändigt att bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB uppställer ett överskjutande uppsåtsrekvisit. Enligt min mening föreligger emellertid fortfarande anledning till att bestämmelsen bör inneha ett sådant rekvisit, eftersom jag anser att det är nödvändigt att kunna utdöma straffansvar mot de gärningspersoner som planerat att låta brottsoffer utsättas för någon form av exploatering, även om det inte fullbordats. Rekvisitet fyller därmed en viktig funktion, särskilt med tanke på de exploateringsformer som brottsoffren kan tänkas bli utsatta för. Frågan är dock hur högt ställt som kravet på uppsåt bör vara i en särskild bestämmelse om

²³⁷ Se SOU 2001:14, s. 461 och Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, s. 347 f.

²³⁸ Prop. 2009/10:152, s. 26.

²³⁹ Prop. 2001/02:124, s. 26.

²⁴⁰ Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 361 f.

²⁴¹ Jareborg, N & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, s. 86.

²⁴² Prop. 2009/10:152, s. 20.

människohandel, mot bakgrund av de ovan nämnda ändamål som Palermoprotokollet uppställer. Vid en jämförelse med de avgöranden som redovisats i avsnitt 4.1.3 har det visat sig vara svårt att avgöra vilka situationer som talar för att en gärningsperson handlat med en sådan avsikt som bestämmelsen kräver, vilket talar för att en ändring av uppsåtskravet är nödvändig.²⁴³ En närmare diskussion kring detta följer i avsnittet nedan.

5.5.2 *Avsikt att begå människohandel – finns andra lämpliga alternativ?*

Enligt min mening föreligger flertalet anledningar till att analysera kravet på avsiktssuppsåt närmare, särskilt vad gäller de svårigheter som rekvisitet medför för prövningen av 4 kap. 1 a § BrB. Detta har också uppmärksammats vid den senaste revideringen av lagstiftningen där bl.a. Åklagarmyndigheten förordade att ett generellt uppsåtskrav bör införas.²⁴⁴ Skälen till behovet av en ändring gällande kravet på avsiktssuppsåt var att Åklagarmyndigheten ansåg att det fanns svårigheter med hur 4 kap. 1 a § BrB var utformad vid tillfället och att detta försvårade för möjligheten att få fram en ändamålsenlig och effektiv tillämpning.²⁴⁵ Ett förslag som togs fram i utredningen var att kravet på avsiktssuppsåt därmed bör bytas ut mot ett generellt uppsåtskrav, i syfte att underlätta för tolkningen och tillämpningen av bestämmelsen.²⁴⁶

För att förstå vilka svårigheter som rekvisitet medför bör diskuteras om hur ett generellt uppsåtsrekvisit kan tänkas ha en inverkan för bedömningen om uppsåt förelegat, i jämförelse med det rådande kravet på avsiktssuppsåt. Det uppsåtskrav som den gällande bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB uppställer innebär i regel att det ska anses styrkt att en gärningsperson utfört denna på ett kontrollerat och medvetet sätt samt att det förelegat att syfte bakom gärningen, där utredningen om så varit fallet är inriktad på att utreda anledningen till varför gärningspersonen agerat som denne gjort.²⁴⁷ Det innebär således att samtliga gärningar som en gärningsperson företagit, som i sig varit kontrollerade och medvetna, ska ha begåtts för att brottsoffret ska utsättas för någon form av exploatering.²⁴⁸ Att en gärningsperson agerar med syftet att ett brottsoffer ska exploateras förefaller logisk, eftersom det utgör en central del av anledningen till att ett brottsoffer blir föremål för människohandel. Det problem som uppstår är emellertid,

²⁴³ Jfr. t.ex. RH 2010:34.

²⁴⁴ Prop. 2009/10:152, s. 20.

²⁴⁵ SOU 2008:41, s. 93.

²⁴⁶ SOU 2008:41, s. 110.

²⁴⁷ Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 281 f.

²⁴⁸ Jfr. Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 287.

som redovisats i avsnitt 4.1.3, att det har visat sig mycket svårt att visa på att en gärningsperson agerat med ett sådant syfte. Frågan är därmed om det är att ställa alltför höga krav för rättstillämpningen att lagstiftningen uppställer ett sådant uppsåt.

I kontrast till avsiktssuppsåt skulle straffansvar kunna utdömas för människohandel genom att en gärningsperson istället handlat med insiktssuppsåt, vilket innebär att gärningspersonen ska ha varit praktiskt taget säker på att en särskild följd eller omständighet kommer att inträda till följd av gärningen. Frågan blir då om gärningspersonen sett möjligheten att den följden inträder eller att den omständigheten föreligger som mycket sannolik och om denne egentligen inte hyst några egentliga tvivel om att den gärning som denne vidtagit kan komma att leda till att denna följd eller en denna omständighet inträder som en effekt av gärningen.²⁴⁹ Utifrån det som presenterats ovan skulle bedömningen om en gärningsperson vidtagit en handelsåtgärd med insiktssuppsåt kunna innebära att denne kan fällas för människohandel, under förutsättning att det förelegat ett orsakssamband mellan handelsåtgärden och det otillbörliga medel som förekommit i fallet.

Ett generellt uppsåtskrav skulle också ge möjlighet för rättstillämpningen att bedöma om en gärningsperson handlat med likgiltighetsuppsåt i de fall där denne kan ha begått människohandel. I NJA 2004 s. 176 har likgiltighetsuppsåtet beskrivits som uppsåtets nedre gräns i förhållande till medveten oaktsamhet. Prövningen av likgiltighetsuppsåt sker i två steg, genom att först bedöma om en gärningsperson visat på någon form av misstanke i förhållande till en viss följd eller omständighet. Ett annat sätt att formulera detta är att gärningspersonen visat på någon form av insikt inför *risken* att en viss följd eller omständighet kan inträda. Det är inte vilka följder eller omständigheter som helst som avses, utan det ska fråga om sådana följder eller omständigheter som är relevanta utifrån den gärning som gärningspersonen utfört och som också gällde vid tidpunkten då den företogs. Det nästföljande steget är sedan att bedöma om gärningspersonens inställning till risken att den särskilda följden eller omständigheten inträder varit sådan att han eller hon inte sett några skäl att avstå från att företa den gärning som bedömningen avser (d.v.s. att denne förhållit sig *likgiltig* inför detta).²⁵⁰

Ett exempel som redovisats i utredningen inför den senaste revideringen av lagstiftningen av hur ett generellt uppsåtskrav skulle kunna bidra till att straffansvar för människohandel kan utdömas är för den situation där en gärningsperson fört ett barn

²⁴⁹ Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 289.

²⁵⁰ Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 290 f.

från en plats till en annan mot betalning och samtidigt haft så pass god insikt om att barnet kan komma att bli utsatt för någon form av exploatering, för att sedan ha ställt sig likgiltig inför den risken.²⁵¹ För att redovisa ytterligare ett sådant exempel hur ett generellt uppsåtsrekvisit skulle kunna påverka uppsåtsprövningen kan nämnas omständigheterna i avgörandet där två gärningspersoner rest ner till Serbien med avsikten att hitta en hustru till deras funktionsnedsette son. Som nämnts i avsnitt 4.1.3 ansåg hovrätten inte att det varit fråga om ett sådant exploateringssyfte som uppställs i 4 kap. 1 a § BrB, trots att den samtidigt ansåg det styrkt att brottsoffret rekryterats genom ett vilseledande av förhållandena kring ingåendet av äktenskapet med sonen och att det varit fråga om en rekrytering av en minderårig flicka.²⁵² Genom ett generellt uppsåtsrekvisit, skulle gärningspersonerna möjligen kunnat fällas för människohandel, genom att det ansetts styrkt att gärningspersonerna insett omständigheten att flickan faktiskt varit föremål för ett sådant exploaterande som avses i 4 kap. 1 a § BrB. På så sätt skulle gärningspersonerna kunna anses ha företagit en handelsåtgärd (rekrytering) genom ett otillbörligt medel (i detta fall fanns inget sådant krav till följd av flickans ålder) och att de agerat med en sådan insikt att de kan anses ha agerat med uppsåt. Ett alternativ till detta skulle vara att bedömningen istället tar sikte på om gärningspersonerna haft en misstanke om att omständigheterna, till följd av gärningspersonens agerande, kan klassas som människohandel och att gärningspersonerna (vid tillfället då flickan rekryterades) godtagit omständigheten på ett sätt som är att anse som en likgiltig inställning.

Till detta kan tilläggas att det har visat sig svårt att bevisa att en gärningsperson förhållit sig likgiltig. Gärningspersonerna kan mycket väl ha varit likgiltiga inför risken att en viss omständighet föreligger till följd av deras agerande (d.v.s. att flickan skulle komma att exploateras på ett sätt som är att anse som människohandel), men det behöver inte medföra att de godtagit att den faktiskt gör det.²⁵³ En konsekvens av att låta införa ett generellt uppsåtskrav skulle på så sätt kunna innebära att bedömningen stannar vid prövningen av insiktssuppsåt. Det som emellertid kan konstateras är att uppsåtsprövningen underlättas, vilket i sin tur kan bidra till att bestämmelsen uppfyller de ändamål som föreskrivs i Palermoprotokollets art. 2. Nedan följer ett avsnitt om vilka överväganden som bör göras avseende att låta införa ett generellt uppsåtskrav i 4 kap. 1 a § BrB.

²⁵¹ Jfr. SOU 2008:41, s. 113.

²⁵² Hovrätten för Västra Sveriges dom B 1689-12.

²⁵³ Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 292.

5.5.3 Övervägande om att låta införa ett generellt uppsåtsrekvisit

Bland de invändningar som tidigare gjorts avseende förslaget om att låta införa ett generellt uppsåt i bestämmelsen om människohandel, har kritik framförts om att bestämmelsens tillämpningsområde skulle bli alltför vidsträckt samt att alltför många gärningar kan komma att bedömas som människohandel.²⁵⁴ Frågan är emellertid om så verkligen skulle bli fallet. I och med att kravet på att ett orsakssamband ska föreligga mellan att en gärningsperson begått en handelsåtgärd genom ett otillbörligt medel består, är min bedömning att tillämpningsområdet avgränsas redan av den anledningen. Utifrån de avgöranden som redovisats i kapitel 4 samt den redan föreliggande bestämmelsen i 4 kap. 1 a § st. 2 BrB om att undantag på att ett bruk av ett otillbörligt medel ska ha föreligga när det är fråga om barn som utsätts för människohandel, är det inte visat att fler gärningspersoner blivit fällda för människohandel. Detta talar enligt min mening också för att bestämmelsens tillämpningsområde inte kommer bli alltför vidsträckt av att ett generellt uppsåtskrav införs. Ett sådant uppsåtskrav kan införas i lagstiftningen genom att rekvisitet ”i syfte att” förslagsvis byts ut till ”med uppsåt att” (se bilaga A nedan).

Till detta bör även tilläggas att ett generellt uppsåtsrekvisit inte innebär att det bakomliggande syftet med att gärningsperson handlar med avsikten för att begå människohandel helt plötsligt blir irrelevant. Tvärtom borde det i praktiken anses visat genom de övriga två momenten som lagstiftningen uppställer att en gärningsperson agerat med ett sådant syfte. Vad ett generellt uppsåtskrav däremot kan bidra till att motverka att svårigheterna med att bevisa att gärningspersonerna agerat i syfte att låta ett brottsoffer exploateras blir mindre, såväl vid fullbordade som vid icke fullbordade brott.

Sammanfattningsvis är det enligt min mening möjligt att ett generellt uppsåtskrav skulle underlätta för tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB. Det kan givetvis diskuteras om ett så verkligen blir fallet. Vad som dock kan konstateras är att såsom exploateringssyftet är utformat idag blir det brottsoffret som i praktiken ska visa på att en gärningsperson agerat med ett sådant syfte. Det kan handla om styrkandet av att vissa rättsliga dokument ingåtts mellan dem och hur detta varit utformat i så fall²⁵⁵, att lämpliga dokument för att kunna resa till värdlandet ska ha skett genom gärningspersonens försorg och att brottsoffret och gärningspersonen bara känt varandra

²⁵⁴ Se prop. 2001/02:124, s. 27 och prop. 2009/01:152, s. 20.

²⁵⁵ RH 2010:34.

under en relativt kort tid²⁵⁶ samt andra omständigheter som t.ex. fördelning av inkomster efter sexköp²⁵⁷, där bedömningen varit beroende av att brottsoffret redovisat att ett exploateringssyfte föreligger. Att ställa ett sådant högt uppsåtskrav bidrar därmed inte till att uppfylla Palermoprotokollets ändamål om att verka för skydd av brottsoffer eller främjandet för det internationella arbetet mot människohandel i mitt tycke.

5.6 Avslutande kommentarer

Som avslutning till det som anförts ovan vill jag även beröra diskussionen om de eventuella konsekvenser som svårigheterna vid tolkningen och tillämpningen av 4 kap. 1 a § BrB medför. Enligt min mening föreligger en risk att den rådande bestämmelsen kan uppfattas som en symbollagstiftning, d.v.s. en brottsbestämmelse som kan ge sken av att stärka bekämpningen mot den brottslighet som den syftar till att motverka men som i praktiken inte leder till några resultat.²⁵⁸ För de gärningspersoner som är engagerade i olika brottsliga verksamheter, där människohandel utgör en del av dessa, kan utformningen av bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB göra att den uppfattas som en pappers-tiger, d.v.s. en verkningslös lagstiftning som inte utgör ett hinder för att fortsätta bedriva handeln.

Med de förslag som presenterats ovan har jag försökt visa på vilka problem som finns med den gällande bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB samt hur dessa kan lösas. Jag vill dock understryka att jag är ödmjuk inför att det inte är en enkel uppgift att konstruera en lagstiftning som bidrar till att motverka de gärningar och inslag av makt som är typiska för just människohandel. På detta sätt vill jag också markera att jag hyser en stor respekt för det arbete och de ambitioner som lagstiftaren har visat för kampen mot människohandel. Enligt min mening bör ändå en diskussion föras om ytterligare konsekvenser av att bestämmelsen är utformad som den är. Det handlar t.ex. om att den kan bidra till att brottsoffrens tilltro till rättsväsendet minskar, vilket också försvårar möjligheten att bedriva förundersökningar vid misstanke om människohandel. Det är därför angeläget att diskutera hur en revidering av lagstiftningen också kan underlätta för brottsoffren på ett adekvat sätt. Som nämnts i uppsatsen inledande kapitel anser jag att såsom bestämmelsen är utformad idag liknar den ”en vingklippt ängel” i mångt och mycket, vilket innebär att den ambition som lagstiftaren ändå haft om att skapa en lagstiftning

²⁵⁶ Svea hovrätts dom B 6263-10.

²⁵⁷ Svea hovrätts dom B 11747-13.

²⁵⁸ Asp, P, m.fl., Kriminalrättens grunder, s. 56.

som bidrar till att bekämpa människohandel inte tillgodoses p.g.a. hur bestämmelsen är konstruerad. Det är därför angeläget att den gällande bestämmelsen ses över och jag ser fram emot att se de resultat som den pågående utredningen kan tänkas komma fram till.

Bilaga A - Författningsförslag

4 kap. 1 a § BrB [gällande bestämmelse]

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

4 kap. 1 a § BrB [författningsförslag]

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet, *maktmissbruk, att försätta ett brottsoffer i en särskilt utsatt situation* eller annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person *med uppsåt att* han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Förenta nationernas rättsliga dokument

Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto

United Nations Convention on the Rights of the Child

United Nations Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others

United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto

United Nations Global Plan of Action to Combat Trafficking in Persons

Europeiska unionens rambeslut

2002/629/RIF

Europeiska unionens direktiv

Dir. 2011/36/EU

Propositioner

Prop. 2001/02:99. Sveriges antagande av rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel

Prop. 2001/02:124. Straffansvaret för människohandel

Prop. 2002/03:146. Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet

Prop. 2003/04:111. Ett utvidgat straffansvar för människohandel

Prop. 2004/05:45. En ny sexualbrottslagstiftning

Prop. 2009/10:152. Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel

Statens offentliga utredningar

SOU 2001:14. Sexualbrotten - Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor

SOU 2008:41. Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd

Nytt juridiskt arkiv, avdelning II

NJA II 1962

Betänkanden

Bet. 2001/02:JuU27. Straffansvaret för gränsöverskridande människohandel

Kommittédirektiv

Dir. 2014:128. Ett starkt straffrättsligt skydd vid människohandel och köp av sexuell handling av barn

Överklaganden från Riksåklagaren

ÅM 2012/6840

Praxis

Europadomstolen

Rantsev v. Cyprus and Russia, judgement of 7 January, 2010, ECHR, Reports of Judgements and Decisions 2010-I

M & Others vs. Italy and Bulgaria, judgement of 31 July, 2012, ECHR, Reports of Judgements and Decisions 2012-I

Högsta domstolen

NJA 2004 s. 176

NJA 2004 s. 646

Hovrätterna

RH 2010:34

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 256-10, 2010-04-07

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 111-12, 2012-03-26

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom B 897-12, 2012-07-04

Hovrätten för Västra Sveriges dom B 1689-12, 2012-09-14

Hovrätten för Västra Sveriges dom B 2827-12, 2012-09-21

Svea hovrätts dom B 6263-10, 2010-10-04

Svea hovrätts dom B 87-11, 2011-01-04

Svea hovrätts dom B 9636-10, 2011-01-19

Svea hovrätts dom B 5971-10, 2011-06-01

Svea hovrätts dom B 4140-11, 2011-07-05

Svea hovrätts dom B 5309-12, 2012-10-10

Svea hovrätts dom B 11747-13, 2014-05-14

Tingsrätterna

Attunda tingsrätts dom B 1267-07, 2011-04-27

Göteborgs tingsrätts dom B 8184-11, 2012-05-14

Göteborgs tingsrätts dom B 7924-11, 2012-05-14

Hudiksvalls tingsrätts dom B 2220-11, 2012-06-15

Solna tingsrätts dom B 421-08, 2010-06-17

Stockholms tingsrätts dom B 6107-13, 2013-12-03

Södertörns tingsrätts dom B 11224-09, 2010-07-14

Litteratur

Asp, P, Ulväng, M & Jareborg, N, Kriminalrättens grunder, Iustus Förlag, 2 uppl, Uppsala, 2013

Jareborg, N, & Friberg, S, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, Iustus Förlag, 1 uppl, Uppsala, 2010

Holmqvist, L, Leijonhufvud, M, Träskman, P O, Wennberg, S, Brottsbalken – en kommentar Del I (1-12 kap.): brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m. (Studentutgåva 7), Norstedts juridik, 7 uppl, Harvaprint Oy, Vanda, Finland, 2013

Kellgren, J, & Holm, A, Att skriva uppsats i rättsvetenskap – råd och reflektioner, Studentlitteratur AB, 1 uppl, Pozkal, Polen, 2007

Rapporter och andra undersökningar

Global Report on Human Trafficking in Persons, Wien, 2012

Eurostat, Trafficking in Human Beings, 2014

Rikspolisstyrelsen, Lägesrapport 14. Människohandel för sexuella och andra ändamål

Åklagarmyndigheten, ÅM-A 2013/1731. Människohandel – delredovisning av ett projekt – Domar 2009 – 2012

Länsstyrelsen i Stockholms län, Rapport 2012:27. Barn utsatta för människohandel – en nationell kartläggning

Länsstyrelsen i Stockholms län, Rapport 2014:10. Utsatta EU-medborgare i Sverige – Lägesrapport ur ett människohandelsperspektiv

UNICEF Sverige, Kan det vara människohandel?, 2013

BRÅ 2008:24. Sexuell människohandel – en fråga om tillgång och efterfrågan

Nyhetsartiklar

Marot, S, Ezekwesili, O, Annan, J.K., Danuwat S, Novicki, T, ”Människohandel kan bekämpas”, publicerad i Svenska Dagbladet den 3 november 2014.

(http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/manniskohandel-kan-bekampas_4065665.svd).

Artikeln är hämtad från Svenska Dagbladets hemsida den 16 november 2014.